

Kıssa-i Mûsâ anlatıları üzerine değerlendirmeler ve müellifi bilinmeyen bir Kissa-i Mûsâ örneği

Halime ÇAVUŞOĞLU¹

APA: Çavuşoğlu, H. (2020). Kissa-i Mûsâ anlatıları üzerine değerlendirmeler ve müellifi bilinmeyen bir Kissa-i Mûsâ örneği. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (18), 206-229. DOI: 10.29000/rumelide.705583.

Öz

Klasik Türk edebiyatının kaynaklarından biri olan Kur'an kıssaları, insanları doğru yola sevk etmek, hidayete ulaştırmak için önemli vasıtalar. Kur'an'da öz olarak bulunan bu kıssalar, zamanla farklı kaynaklardan da beslenerek genişlemiş, edebiyatımızın temel malzemesi olmuşlardır. Hz. Yusuf, Hz. İbrahim, Hz. Süleyman, Zülkarneyn kıssaları edebiyatımızda çokça işlenmiş, müstakil eserlere de konu olmuş kıssalardır. Bu kıssalardan bir tanesi de Hz. Musa kıssasıdır. Hz. Musa kıssası, hem manzum hem de mensur eserlerin muhtevalarına kaynaklık etmiş, edebiyatımızda bu kıssa etrafında muhtelif eserler oluşturulmuştur. Çalışmamıza konu olan Kissa-i Mûsâ metni, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi 05 Ba 509/4 numarasıyla kayıtlı bir mecmuada bulunmaktadır. Müellifi belli olmayan metin, Hz. Musa kıssasının bir bölümü olan Hz. Musa'nın Tûr Dağı'nda Allah ile konuşması hadisesini konu almaktadır. Hz. Musa kıssası içerisinde yer alan bu bölüm müstakil eserlere "Münâcât-ı Mûsâ (AS)" başlığıyla konu olmuştur. 22 varaktan oluşan bu metin baştan sona kadar Hz. Musa'nın Allah'a münacatı ve Allah'ın emir ve yasakları konusu etrafında şekillenmiştir. Eski Anadolu Türkçesinin dil hususiyetlerini gösteren metinde karşılıklı konuşma üslubu ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Halkın anlayabileceği bir dille yazılan metnin dinî-didaktik yönü de ağır basmaktadır. Çalışmada öncelikli olarak Kur'an kıssaları hakkında bilgi verilecek, daha sonra edebiyatımızda Hz. Musa kıssasına yer veren bazı temel eserler ve bu eserlerde yer alan hikâyeler tanıtılacaktır. Akabinde çalışma konusu olan Kissa-i Mûsâ metni tanıtılarak kıssanın transkripsiyonlu metni verilecektir.

Anahtar kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, kıssa, münâcât, Kissa-i Musa.

Evaluations on Kissa-i Mûsâ narratives and an example of Kissa-i Mûsâ

Abstract

Qur'anic stories, which are one of the sources of classical Turkish literature, are important tools to guide people to the right path and to guide them. These stories, which are essentially found in the Qur'an, have expanded by feeding from different sources over time and have become the basic material of our literature. The stories of Yusuf, İbrahim, Süleyman and Zülkarneyn are the stories that have been widely studied in our literature and have been the subject of individual works. One of these stories is the story of Moses. The story of Moses has been the source of both verse and prose works, and various works have been created around this story in our literature. The text of Kissa-i Mûsâ, which is the subject of our study, is registered in a magazine registered with the number of Amasya Beyazıt Provincial Public Library 05 Ba 509/4. The text of which the author is uncertain is the subject of the conversation of Moses, who is part of the story of Musa, with Allah on the Mount

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Erzurum, Türkiye), cavusogluhalime@erzurum.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8717-5679 [Makale kayıt tarihi: 31.01.2020-kabul tarihi: 20.03.2020; DOI: 10.29000/rumelide.705583]

Tur. This section in the story of Moses has become the subject of individual works with the title "Münâcât-ı Mûsâ (AS)". This text, consisting of 22 leaves, is shaped around the subject of Moses' love to Allah and Allah's commands and prohibitions. In the text that shows the language features of Old Anatolian Turkish, a mutual speaking style and a clear language are used. The religious-didactic aspect of the text, written in a language that the public can understand, also outweighs. In the study, firstly, information about the stories of the Qur'an will be given, and then some basic works that include the story of Moses in our literature and the stories in these works will be introduced. Subsequently, the text of Kıssa-i Mûsâ, which is the subject of the study, will be introduced and transcribed text will be provided.

Keywords: Classical Turkish literature, story, pleading, Kıssa-i Musa.

Giriş

Klasik Türk edebiyatının en önemli kaynaklarından biri olan Kur'an kıssaları kimi zaman metinlerde yeri geldiğinde kullanılarak metin içinde bir çağrışım dünyası oluşturmaya, metne anlam derinliği katmaya yardımcı olur kimi zaman da bir edebi metnin baştan sona konusu olarak manzum veya mensur bir şekilde farklı edebi türlerin oluşmasına zemin hazırlarlar. Kur'an kıssaları, kaynaklarda kapsamlı bir şekilde şöyle tanıtılmaktadır.

"Tarihin derinliklerinde kaybolmuş, unutulmuş veya bazı izleri insanlığın hafızasında varlığını koruyabilmiş, her zaman için geçerli mutlak hakikatleri, yüksek dinî değerleri, yönlendirme, teşvik gibi unsurları, başka kıssalarda bulunmayan bir şekilde ihtiva eden tarihi olayların, sözce kendisinden daha doğru bir kimsenin bulunmadığı Allah tarafından Kur'an muhataplarına, adeta olaylara yeniden bir canlılık vererek anlatılmasıdır. Ancak hadiseler anlatılırken, Kur'an tarih kitabı olmadığından, teferruat meselelerini; lüzumsuz kısımlarını terketmiş, -bir benzetme yapacak olursak makaslamış- sadece Kur'an'ın hidayet rehberi oluşuna uygun bir şekilde muhatapları irşad edip aydınlatacak kısımlarını anlatmıştır. Bu anlatma şekli de olayların aslı Cenab-ı Hakk'ın her şeyi kuşatan ilmiyle adım adım izlenerek vakanın aslında herhangi bir değişiklik yapılmadan ve Kur'an'ın i'caz ve icazına paralel, iktiza-i hali mutabık olarak muhatapların ibret ve tefekkürüne sunulmasıdır (Şengül, 1994: 134-135)."

"İnsanların ibret almalarını ve hidayete ulaşmalarını sağlamak amacıyla, çoğunlukla zaman ve mekândan soyutlanmış, geçmiş peygamberler ve kavimleri ile veya geçmiş toplumlarla ilgili anlatılan olaylara kıssa denir (Demir, 2003: 73)."

Tanımlarda ve "And olsun onların kıssalarında akıl sahipleri için ibretler vardır. Kur'an, uydurulabilecek bir söz değildir; fakat o, kendinden öncekiler için onay, her şey için detaylı açıklama, iman eden toplum için bir rahmet ve hidayettir (12/111).²" ayetinde görüldüğü gibi toplumların ibret alması, doğru yola ulaşması için önemli bir unsur olan Kur'an kıssalarında, "Hz. Adem'in yaratılışından başlayarak Hz. Peygamber'e kadar yaşanan insanlık serüveni içinde insanın değişmeyen karakter yapısı örneklerle müşahhas bir biçimde sergilenmiştir (Hazer, 2006: 206)."

Kur'an kıssaları, edebi metinlere de konu olmuş, edebiyatımızda bu doğrultuda şekillenen, manzum ve mensur edebi türler oluşmuştur. "Ümmet çağındaki Türk Edebiyatında hikâye türünün ilk kaynağı, Kur'an'daki kıssalar, dervişler arasında yayılmaya başlayan enbiya ve evliya "menkabe"leri, din ulularının efsaneleştirilmiş kişilikleri çevresinde beliren söylentilerdir (Levend, 1998: 122)." Ümmet

² Çalışmada geçen ayetler <https://kuran.diyaret.gov.tr/> adresinde yer alan ilgili surelerden alınmıştır.

çağı Türk Edebiyatının ilk kaynağı olarak gösterilen Kur'an kıssaları ve bu kıssaların büyük bir çoğunluğunu tutan peygamber kıssaları çevresinde edebiyatımızda geniş bir anlatı geleneği oluşmuştur. Bu anlatı geleneğinin temelini Kur'an teşkil etmekle beraber Kur'an'da öz bir halde ayrıntıya girmeden yer alan bu kıssalar, zamanla başka din ve kültürlerin etkisiyle de genişleyip zenginleşerek farklı bir boyut kazanmıştır. Bu gelenek çerçevesinde kısas-ı enbiyalar gibi müstakil eserler oluşturulmuştur. Kısas-ı enbiyaların temel kaynağı Kur'an olmakla beraber bu eserler; "Kur'an dışı kaynaklarla genişletilmiş, bu noktada İsrâiliyat denilen Yahudi ve Hristiyan kutsal metinleriyle Yahudi dinî literatüründen (Şahin, 2002: 495)" faydalanılarak meydana getirilmiştir.

Kur'an'ın en uzun ve tek seferde anlatılan kıssası Yusuf Aleyhisselam'ın kıssası iken en çok tekrar edilen kıssası Musa Aleyhisselam'ın kıssasıdır. Bu kıssalar kısas-ı enbiyalar başta olmak üzere müstakil bir şekilde eserlere de konu olmuştur. "Hz. İbrahim, Hz. Yusuf, Hz. Süleyman ve Zülkarneyn kıssaları müstakil eserler olarak yüzyıllar içinde işlenerek belli bir tür özelliği kazanmıştır (Gökcan Türkoğan, 2010: 65)." Bu kıssaların yanı sıra Hz. Musa kıssası da manzum ve mensur olarak pek çok eserin muhtevasını oluşturmuştur. Edebiyatımızda manzumelerin içerisinde bir teşbih ve telmih unsuru olarak zikredilen Hz Musa, özellikle Tûr Dağı'nda yaşadıkları ve Allah'ın tecellisine mazhar olması; asasının yılanı dönüşmesi, Firavun ile mücadelesi, Firavun ve askerlerinin denizde boğulması, Hızır olarak isimlendirilen bilge kul ile yaşadıkları, yed-i beyza mucizesi ile edebi metinlerin içerisinde sıkça anılmaktadır. Bunun yanı sıra Firavun ile mücadelesi, Tûr Dağı ve Allah ile doğrudan konuşması, Hızır ile yaşadıkları mensur veya manzum olarak metinlerde müstakil veya bir eserin içerisinde sıkça işlenmiş mevzulardır. Hz. Musa'nın Tûr Dağı ve Allah'la konuşması hadisesinin anlatıldığı mensur "Kıssa-i Mûsâ" metnine geçmeden önce Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa kıssasının nasıl yer aldığına değinmek yerinde olacaktır.

A. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa kıssası

Kur'an'da Hz. Musa kıssası; A'râf Sure'si, Şu'arâ Suresi, Taha Suresi, Naml Suresi, Yunus Suresi, Kasas Suresi, Saffat Suresi, Mümin Suresi, Zuhuruf Suresi, Duhan Suresi, Kehf Suresi, İbrahim Suresi, Naziat Suresi, Bakara Suresi'nde geçmektedir.³ Çalışmamıza konu olan ve "Kıssa-i Mûsâ" olarak adlandırılan metin Hz. Musa'nın Allah ile doğrudan konuşmasını konu edinmektedir. Bu olay, önce Hz. Musa, Medyen'den eşi ve çocukları ile yola çıkışı ve yolda uzakta gördüğü bir ateşe doğru ilerlediğinde ateşin bulunduğu ağaç yönünden ona seslenilmesi ile vuku bulmuştur. Taha Suresi 9-48. ayetlerinde mevzu şu şekilde zikredilmektedir:

Mûsâ ile ilgili bilgi sana erişti mi? Hani o bir ateş görmüş ve ailesine şöyle demişti: "Siz bekleyin, (şu uzakta) bir ateş bulunduğunu fark ettim; belki ondan size bir kor parçası getiririm veya ateşin başında bir kılavuz bulurum. "Onun yanına geldiğinde kendisine "ey Mûsâ" diye seslenildi. "İyi bil ki ben, evet yalnız ben senin rabbinim; artık pabuçlarını çıkar, çünkü şu anda kutsal vadiye, Tuvâ'dasın. Ben seni seçtim, şimdi vahyedilecek olana kulak ver. Kuşkusuz ben, yalnız ben Allah'ım. Benden başka tanrı yoktur. O halde bana kulluk et, beni hatırında tutmak için namaz kıl." "Onun vaktini herkesten gizlemiş olsam da her bir kişinin yapıp ettiğinin karşılığını görmesi için kıyamet mutlaka gelecektir." "Ona inanmayan ve kendi tutkularının peşinden gidenler sakın seni ona inanmaktan alıkoymasın, sonra sen de helâk olursun! Nedir o sağ elindeki ey Mûsâ?" Dedi ki; "O benim asamdır. Ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkelirim, ona başkaca ihtiyaçlarım da var." Allah buyurdu: "Onu yere at ey Mûsâ!"

³ Hz. Musa kıssasının geçtiği sureler hakkında geniş bilgi için bkz. Murat Karaçizmeli, Kur'an'da Geçen Yusuf ve Musa Kıssalarının Benzer ve Farklı Yönleri, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Temel İslam Bilimleri Programı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018.

Hemen attı. Bir de ne görsün, o akıp giden bir yılan oluvermiş! Allah "Tut onu ve korkma, biz onu hemen eski haline döndüreceğiz." buyurdu. Şimdi de elini koynuna sok, bir hastalık yüzünden olmaksızın, bir başka mucize olarak bembeyaz çıkacaktır. Böylece sana büyük mucizelerimizden bir kısmını göstermiş olalım. Firavun'a git, çünkü o sınırı çok aştı." Mûsâ "Rabbim dedi, "Kalbime genişlik ver. İşimi bana kolaylaştır. Dilimden düğümü çöz. Ki sözümü iyi anlasınlar. Yakınlarımdan birini bana yardımcı ver. Kardeşim Hârûn'u. Onunla gücümü pekiştir. Onu da görevime ortak et. Ta ki seni bol bol tesbih edelim. Ve seni çok analım. Kuşkusuz sen bizi görmektesin." Allah buyurdu: "Ey Mûsâ! Dileğin kabul edildi. Zaten sana bir kere daha lutufta bulunmuştuk. Hani annene şunu vahyetmiştik: Onu sandığa koy ve ırmağa bırak; böylece ırmak onu kıyıya çıkarırsın ve benim de düşmanım, onun da düşmanı olan biri onu alsın. (Ey Mûsâ!) Senin üzerine kendimden bir sevgi bıraktım ki (sevilesin), nezaretim altında büyütülüp yetiştirilesin. Hani kız kardeşin onlara gidip de "Ona bakabilecek birini size göstereyim mi? diyordu. Nihayet gözü gönülsü şen olsun ve kederlenmesin diye seni annene kavuşturduk. Ve birisini öldürmüştün de seni tasadan kurtarmış, ardından da seni ciddi sınavlardan geçirmiştik. Bu sebeple yıllarca Medyen halkının arasında kaldın, sonra mukadder olduğu üzere buraya geldin, ey Mûsâ! Ben seni kendim için seçip yetiştirdim." "Sen ve kardeşin mucizelerimle gidin; beni anmakta gevşeklik göstermeyin. İkiniz beraber Firavun'a gidin, çünkü o sınırı çok aştı. Yine de ona söyleyeceklerinizi yumuşak bir üslûpla söyleyin, ola ki aklını başına toplar veya içine korku düşer." "Ey rabbimiz!" dediler, "Doğrusu onun bize karşı ileri gitmesinden veya daha da azmasından endişe ediyoruz." Allah buyurdu: "Korkmayın, bilin ki ben sizinle beraberim; iştirim, görürüm. Ona gidip deyin ki: Biz senin rabbinin elçileriyiz. Artık İsrâiloğulları'nı bırak bizimle gelsinler. Onlara eziyet etme. Sana rabbinden bir mucize getirdik. Esenlik doğru yolu izleyenlerin olacaktır. Bize vahyolunmuştur ki azap, asıl, (peygamberleri) yalanlayıp yüz çevirenlerin başına gelecektir (20/9-48)."

Bu olayın akabinde Hz. Musa ve kardeşi Harun görevlerini yerine getirmek için Mısır'a giderler ve Firavun'u uyarırlar. Onlara inanmayan, onları yalanlayan Firavun ve onun destekçileri yaptıklarından dolayı pek çok bela ile sınansalar da iman etmezler ve Mısır'dan Allah'ın vahyi ile çıkan Musa ve İsrailoğulları'nı takip ederler. Firavun ve adamları Allah'ın inayetiyle ikiye ayrılan denizin içerisinde boğularak ölürler. Bu olaydan sonra İsrailoğulları'nın sorunları ile uğraşan Hz. Musa, Sina Dağı'nda Allah ile konuşmaya gider ve İsrailoğulları'nı da Harun'a bırakır. Hz. Musa, Allah ile otuz günlüğüne görüşmek için sözleşir ve eklenen on gün ile görüşme kırk güne çıkarılır. Çalışmada konu edilen "Kıssa-i Mûsâ" metninde bu konuşma derinlemesine anlatılmaktadır. Bu mevzu ise A'râf Sûresi'nde şöyle geçmektedir:

Mûsâ ile otuz gece (için) sözleştik ve buna on gece daha ekledik; böylece rabbinin tayin ettiği vakit kırk geceyi buldu. Mûsâ kardeşi Hârûn'a dedi ki: "Kavmimin içinde benim yerime geç, onları ıslah et, bozguncuların yolunu izleme." Mûsâ, tayin ettiğimiz vakitte (Tûr'a) gelip de rabbi onunla konuştuğunda o, Rabbim! Bana görün; sana bakayım" dedi. Rabbi, "Sen beni asla göremezsin, Fakat şu dağa bak; eğer o yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin" buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti; Mûsâ da bayılıp düştü. Kendine gelince dedi ki: "Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tövbe ettim; ben inananların ilkiyim." Allah, "Ey Mûsâ!" dedi, "Ben, vahiylerimi göndermek ve konuşmakla insanlar arasında sana seçkin bir yer verdim. Sana verdiğimi al ve şükredenlerden ol." Levhalarda Mûsâ için her konuya dair öğüdü ve her şey hakkında gerekli açıklamaları yazdık. (Ve dedik ki:) "Bunlara sınımsız sarıl; kavmine de o en güzel öğüt ve açıklamalara sarılmalarını emret. Yakında size yoldan çıkmışların yurdunu göstereceğim (7/142-145)."

B. Musa kıssasının yer aldığı metinlere bir bakış

Müstakil eserlerde geniş bir biçimde veya bir eserin içerisinde bölümler halinde yer alan Hz. Musa kıssasının, Kısas-ı Enbiyâların içerisinde Hz. Musa'nın doğumundan vefatına kadar bir bütün olarak ele alındığı görülmektedir. Örneğin; Türk edebiyatında çevirilerine en çok rastladığımız Kısas-ı Enbiyâlardan biri olan Sa'lebî'nin Kitâbu 'Arâisü'l-Mecâlis fi Kısasi'l-Enbiyâ'⁴ 'sında yer alan Musa kıssası⁵ Hz. Musa'nın doğumundan vefatına kadar yaşadıklarının ayrıntılı bir anlatımını içermektedir. Kıssada çoğu olay, ravi isimleri zikredilerek anlatılırken Hz. Musa'nın doğumundan vefatına kadarki olaylar bablar şeklinde başlıklandırılarak anlatılmıştır. Kıssanın ilk babı "el-bâbu'l-evvel fi zikri nesebi mûsâ 'aleyhi's-selâm" başlığını taşıırken son bab "zikri vefâti mûsâ 'aleyhi's-selâm" başlığını taşımaktadır. Kıssa ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde müstakil veya bölüm halinde kaleme alınmış olan Musa kıssalarına da kaynaklık ettiği tespit edilmiştir. Bir diğer kısas-ı enbiya eseri olan Ahmed Cevdet'in Kısas-ı Enbiyâ ve Tevarih-i Hulefâ⁶ adlı eserinde ise Hz. Musa kıssası, müstakil eserlerle ve Sa'lebî'nin eseriyle kıyaslandığında daha özet bir anlatımla dikkatlere sunulmuştur. Kısas-ı enbiyaların dışında Hz. Musa kıssasının dikkat çekici yönlerinin ya da farklı anlatılarının özellikle dinî-tasavvufî nitelikli eserlerde, çoğunlukla öğüt vermek ve yol göstermek amacıyla tekrarlandığı dikkatimizi çekmektedir. Bu eserlerden bazıları ve içerisinde yer alan Hz. Musa kıssasına dayalı anlatılar, küçük hikâyeler bu kıssa hakkında genel bir fikir edinebilmek için şöyle özetlenebilir:

Mevlânâ'nın Mesnevî⁷'sinde Hz. Musa ile ilgili farklı hikâyeler yer almaktadır. Bunlardan ilki "Hz. Musa'nın bir çobanın candan yakarışını hoş görmemesi" hikâyesidir. Bu hikâyede, Hz. Musa aşk ile Allah'ı bir kişi gibi görerek zikreden bir çobanı, küfre varabileceğini söyleyerek azarlar. Bu azarlamının neticesinde Allah, Musa'yı kulunun aşk halinde olduğunu söyleyerek uyarır. Hz. Musa da çobanı bularak onu aşkı konusunda müjdeler. Bir diğer küçük hikâye "Hastalığımda niçin benim halimi hatırıma sormaya gelmedin? diye Hak Te'âlâ'nın Hz. Mûsâ'ya vahyetmesi" anlatısıdır. Bu hikâyede, Allah'ın has kullarında tecelli ettiği vurgulanmaktadır. "Firavun'un Musa'yı rüyasında görmesi ve onun doğmaması için tedbirlere girişmesi" konulu hikâyede Firavun'un aldığı tedbirlere rağmen Hz. Musa'nın ana rahmine düşmesine engel olamaması anlatılmaktadır. "Musa ve Firavun" hikâyesinde Allah tarafından Musa'yla yarışması için Firavun'a ruhsat verilmesi ve Firavun'un Mısır'ın en iyi sihirbaz kardeşlerini Musa'yla yarışması için çağırması, iki kardeşin Musa'yı sınamak için yaptıkları hile ve sonunda pişmanlıkları anlatılmaktadır. "Bir adamın Musa'dan hayvanların, kuşların dillerini öğrenmeyi istemesi" hikâyesinde cahil bir adamın Musa'dan hayvanların dillerini öğrenmeyi istemesi, Musa'nın buna karşı çıkmasına rağmen hayvanların dilini ona öğretmesi ve adamın bu ilmi kaldıramaması anlatılmaktadır. "Musa ile Firavun" hikâyesinde Hz. Musa'nın Firavun'u imana davet etmesi, Firavun'un inkârcılığı ardından bu daveti eşi Asiye ve veziri Haman ile paylaşması, Asiye'nin bunu bir lütuf, Haman'ın ise bunu bir hadsizlik olarak görmesi, Firavun'un Haman'ın etkisinde kalarak iman etmemesi, daha sonra Mısır'da meydana gelen felaketler ve Allah'ın izniyle felaketlerin son bulması anlatılmaktadır. "Hz. Musa'nın güttüğü sürüden bir koyun kaçması" hikâyesinde ise Hz. Musa'nın sürüden kaçan koyuna merhametle davranması anlatılırken bütün peygamberlerin çobanlık ettiğine dair ifadeler yer verilmiş, emirlerin, devlet büyüklerinin sabırlı ve halim olması öğütlenmiştir.

4 Eser hakkında geniş bilgi için bk. Emine Yılmaz; Nurettin Demir; Murat Küçük, Kısas-ı Enbiya, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.

5 Kıssa metni için bk. Emine Yılmaz vd., age, s. 236-319.

6 Metin için bk. Mahir İz, Ahmed Cevdet Kısas-ı Enbiyâ ve Tevarih-i Hulefâ, C. 1, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985. s.19-27.

7 Mesnevîde yer alan hikâyeler için bk. Şefik Can, Mesnevî Hikâyeleri, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2016. s. 132-135; 145-146; 210-216; 222-228; 285-290; 379-391; 563-564.

Türk Edebiyatının dini-didaktik eserleri içerisinde yer alan ve geniş halk kitlelerine ulaşarak halk tarafından yüzyıllarca severek okunan Ahmed Bîcân'a ait Envâru'l-Âşıkîn⁸'in ikinci babı peygamber kıssalarına ayrılmıştır. Hz. Âdem'den başlayarak Hz. Muhammed'e kadar gelen peygamberlerin kıssalarının yer aldığı bu babda, Hz. Musa kıssasına da yer verilmiştir. Hz. Musa ile ilgili yer alan "Meb'as-i Mûsâ ibni Mişâ 'aleyhi's-selâm" adlı ilk bölümde Allah'ın kullarının neyi yapıp neyi yapmamalarına dair peygamberine vahyetmiş olduğu uyarılar yer almaktadır. Hz. Musa ile ilgili ikinci bölüm ise "Meb'as-i Mûsâ ve Hârûn 'aleyhi's-selâm" başlığını taşımaktadır. Firavun'un doğumuyla başlatılan olaylar Firavun'un Mısır sultanı olması, gördüğü düşün tabiri neticesinde bütün İsrailoğullarının erkek çocuklarını öldürtmesi, Musa'nın bu sıkıntıdan kurtulması ve ona peygamberlik verilmesi, Tûr Dağı'nda Allah ile konuşması, Allah'ın ona bazı mucizeler vermesi, dört yüz yıl ömür süren Firavun'un Musa'nın getirdiklerine inanmaması ve imana gelmemesi, Allah'ın emri ile Mısır'dan çıkan Musa ve kavminin peşinden giden Firavun ve askerlerinin boğularak helak olması anlatılmaktadır. Eserin Hz. Musa ile ilgili üçüncü bölümü "Hadîs-i nuzûlü't-tevrâti ve talebü'r-rü'ye" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde ise Firavun'un helak olması ile Hz. Musa'nın kavminin Allah'ın emir ve yasaklarının olduğu kitabı getirmesini istemeleri ve Hz. Musa'nın kardeşini kavmine halife koyarak Cebrail vasıtası ile Tûr Dağı'na çıkması, Allah ile konuşması, Tevrat'ın verilmesi, Hz. Musa'nın Allah'ın tecellisine mazhar olması anlatılmaktadır. Bu bölümden sonra yer alan dördüncü bölüm "Fasl" başlıklı bölümdür. Başka eserlerde "Münâcât-ı Mûsâ" olarak başklandırılan, Musa kıssası içerisinde bir parça olarak yer alan veya müstakil bir metin olarak da kendini gösteren ve bizim de çalışmamızda temel aldığımız metnin konusuyla ortak olan bir bölümdür. Bu bölümde, Allah'ın kullarına emir ve yasakları ayrıntılı bir şekilde karşılıklı soru-cevap üslubuyla aktarılmaktadır. Eserde yer alan Musa kıssası ile ilgili son bölüm ise "Fasl fimâ kütibe fi't-Tevrât" başlıklıdır. Bu başlık altında ise Allah'ın Hz. Musa'ya vahyettiklerine devam edilmiş ayrıca burada Musa ve Hızır kıssasına, Musa ve çoban kıssasına da değinilmiştir. Bölüm Hz. Musa'nın yüz yirmi yıllık ömrünün sonlanması ile bitirilmiştir.

15. yüzyılda Eşrefoğlu Rûmi tarafından kaleme alınmış, dini-tasavvufi nitelikli bir başka eser olan Müzekki'n-Nüfûs⁹'ta da Hz. Musa kıssasına ait bazı hikâyeler bulunmaktadır. "Cimrilik ve Cömertlik" başlığı altında yer alan kısa Hz. Musa hikâyesinde Allah'ın kırk yıllık ömrü olan bir kuluna Hz. Musa aracılığıyla yirmi yıl zengin yirmi yıl fakir yaşayabileceğini ve sırasıyla bunları tercih etmesi gerektiğini iletmesi ve ilkin zenginliği tercih eden kulun yirmi yıl boyunca malını Allah yolunda harcaması ve yirmi yılın dolması, durumunun Hz. Musa aracılığı ile kula bildirilmesi, kulun Musa'ya zenginlikten korktuğunu, fakirliği tercih ettiğini ifade etmesi, Allah'ın ihsanıyla kulun kalan ömrünü de zenginlikle geçirmesi anlatılmıştır. "Kıyamette Ümmet-i Muhammed'in On Bölük Olduğu" başlığı altında yer alan hikâyede, Hz. Musa'nın ona inanmayan ve nefesine göre hareket eden arkadaşının domuz suretine sokulması anlatılmaktadır. "Tevekkül" başlığı altında yer alan hikâyede Hz. Musa ve Allah ile münâcâta giderken karşılaştığı mecusi arasında geçen konuşma ve daha sonra mecusinın imana gelmesi anlatılmıştır. "Sabır" başlığı altında Hz. Musa döneminde Firavun'un kızının dadısı Maşite'nin ve Firavun'un karısı Asiye'nin Allah yolunda şehit olmaları anlatılmıştır. "Evliyaların Dört Kısım Olduğu" başlığında Hz. Musa'nın Allah'ı kendi mekânına daveti, zaman ve mekândan münezzeh olan Allah'ın sevgili bir kulunu bu davete göndermesi, o fakir ihtiyara Musa ve çevresindekiler tarafından ehemmiyet verilmemesi, Allah'ın Musa'yı uyarması anlatılmıştır. Eserin "Teslim" başlığı altında ise Hz. Musa ve Hızır kıssasına yer verilmiştir.

⁸ Eser hakkında bilgi için bk. Abdullah Uğur, Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân Efendi ve Evâru'l-Âşıkîn Adlı Eseri (İnceleme-Metin), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2019. s. 316-344.

⁹ Abdullah Uçman, Müzekki'n-Nüfûs, İnsan Yayınları, İstanbul: 2019. s. 146-151; 206-208; 284-286; 309-315; 373-376; 549-552.

Yukarıda zikrettiğimiz, belirli bir eserin içerisinde yer alan kıssa-i Musa metinlerinin yanı sıra manzum ve müstakil kıssa-i Musa metinleri de bulunmaktadır. Bunlardan birisi "Mûsâ-nâme¹⁰" adlı Mirza Ahmed bin Mirza Kerim tarafından Çağatay Türkçesiyle yazılmış, manzum eserdir. Bu eserde Allah'ın Hz. Musa ile konuşması manzum bir şekilde dile getirilmiştir. Manzum Kıssa-i Musa metinlerinin bir diğer örneği de "Kissa-i Musa 'Aleyhi's-selâm Ma'a Fir'avn Kavmihi Min Ehli'l-Küfr ve'z-Zalam¹¹" adlı eserdir. Bu eserde, Hz. Musa'nın Firavun ile mücadeleleri ve Hz. Musa'nın Allah ile konuşması hadiseleri anlatılmaktadır.

Bu müstakil eserlerden bazıları da mensur kıssa-i Mûsâ metinleridir. Kütüphanelerde yaptığımız taramalarda ve elde edebildiğimiz metinler üzerine yaptığımız incelemelerde, kataloglarda kıssa-i Mûsâ, hikâyet-i Mûsâ, hikâye-i Mûsâ ismini taşıyan bu metinlerin Firavun'un tahta geçişiyle başlatılıp, Hz. Mûsâ'nın doğumu, peygamberliği, yaşadığı sıkıntılar, Firavun'un helak edilişi, Hz. Musa'nın Allah ile konuşması, İsrailoğulları'nın Musa Tûr Dağı'nda iken bir buzağı heykeline tapınması, Hz. Mûsâ'nın üzüntüsü, kavmini imana davet etmesi hadiselerini işledikleri tespit edilmiştir. Rivayet şeklinde olan bu metinlerin çoğu tek bir metinden çıkmış izlenimi vermektedir. Bu metinler, çoğunlukla eksik ve başlıksızdır. Kataloglarda yer alan eser isimlerinin bazıları da konuya göre verilmiştir. Bu metinlerle beraber kütüphanelerde Münâcât-ı Mûsâ isimli metinler de tespit edilmiştir. Bu metinlerin içeriğini Mûsâ kıssasında yer alan Tûr Dağı'nda Mûsâ'nın Allah ile konuşması olayının ayrıntılı bir şekilde anlatımı oluşturmaktadır. Çalışmamızın konusu olan Kıssa-i Mûsâ'nın da konu itibarıyla Hz. Musa'nın hayatı, peygamberliği ve mücadelelerini konu alan kıssa metinlerinden farklı olarak sadece Tûr Dağı'nda Mûsâ'nın Allah ile konuşması hadisesine dayandığı tespit edilmiştir. Besmele ile başlayan ve başlıksız olan bu metnin, konusuna göre isimlendirildiği kanaatine varılmıştır. Çalışmada da Münâcât-i Mûsâ metinleri doğrultusunda değerlendirmeler yapılacaktır.

C. Kıssa-i Mûsâ (AS)

a. Kıssa-i Mûsâ (AS) metninin nüsha hususiyetleri

Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, 05 Ba 509/4 numarayla kayıtlı Kıssa-i Mûsâ (AS) metni, dini içerikli bir mecmuanın içerisinde yer almaktadır. Mecmuanın içerisinde öncelikli olarak Yahya b. Bahşî'nin Menâkıb-ı Emir Sultan adlı eseri, ardından sırasıyla Hasan Halvetî'nin Sülûki'l-Âşıkîn ve İlâhiyat'ı son olarak da Kıssa-i Mûsâ metni bulunmaktadır. Metin, mecmuanın 146b-168b varakları arasında yer almaktadır. Harekeli nesih ile yazılmış olan metin, besmele ile başlamaktadır. Baştan veya sondan eksik olmayan metnin içerisinde müellifine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Metnin sonunda müstensihe ait olduğunu düşündüğümüz şu ibarelere yer verilmiştir, metnin bu bölümünde vezin uyumsuzlukları dikkat çekmektedir:

"Bu kitâbı yazanuñ ismi Kaya

Cümle mañlûkuñ hâki olmuşdur gedâ

Rağmet aña kim du'â eyle aña

Dağı cümle akrabasına ü hem aña

¹⁰ Eser hakkında geniş bilgi için bk. Deniz Ufuk Aşçı, *Mûsâ-nâme (İnceleme- Transkriyionlu Metin-Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım)*, Palet Yayınları, Konya, 2012.

¹¹ Eser hakkında geniş bilgi için bk. Gökhan Ölker, *Kıssa-i Musa 'Aleyhi's-selâm Ma'a Fir'avn Kavmihi Min Ehli'l-Küfr ve'z-Zalam*, Palet Yayınları, Konya, 2013.

Oğuyanı yazanı diñleyeni
Raħmetüñle yarlığagıl yâ Ğanî

Bu faķırüñ ħaķķına kim 'aşķ ile
Bir du'â'-ı ħayr iderse şıdķ ile

Ħaķ Te'âlâ raħmet itsün anlara
Hem oğuyub müstemî' olanlara

Cümlenüñ ħaķķında söz bitdi hemîñ raħmet itgil yâ İlâhe'l-'âlemin."

Metnin istinsah kaydı da mevcut değildir.

Çalışmamıza konu olan "Kıssa-i Mûsâ" metninin, yaptığımız taramalar neticesinde Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde 03 Gedik 17166 numarada yer alan "Hâzâ Kitâb-ı Münâcât-ı Mûsâ 'Aleyhisselâm" adlı metnin muhtasar hali olduğu tespit edilmiştir. Bu metin, harekeli nesihle kaleme alınmış, mensur bir eserdir ve 60 varaktan oluşmakla beraber sondan eksiktir. Eserin son varağı okunduğunda kıssanın yarım kaldığı belirlenmiştir. Ayrıca metnin sonunda bir temmet kaydı da bulmamaktadır. Bununla beraber Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan bu metnin farklı eserler içerisinde yer alan üç ayrı nüshası da Milli Kütüphane'de 06 Mil Yz A 8651/1 (1b-13b), 06 Mil Yz A 5849/3 (68b-94a), 06 Mil Yz A 1810/2 (30b-50b)'de yer almaktadır. Bu metinler de eserin sadece bir bölümünü kapsamaktadır.¹²

Bununla beraber kütüphanelerde Münâcât-ı Mûsâ (AS)¹³ adıyla kayıtlı olan başka metinler ise şunlardır:

Münâcât-ı Mûsâ, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, No: 06 Mil Yz A 3535/2.

Münâcât-ı Mûsâ, Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi, No: 03 Gedik 17166

Münâcât-ı Mûsâ, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, 15 Hk 310/5

Münâcât-ı Mûsâ Aleyhisselâm, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Atıf Efendi Koleksiyonu 00189

Münâcât-ı Mûsâ, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yazma Bağışlar 03564-003

Münâcât-ı Mûsâ, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yazma Bağışlar 04056

Münâcât-ı Mûsâ, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Koleksiyonu 01578-002

¹² Münâcât-ı Mûsâ başlıklı bir çalışmanın Ahmet Çaldıran tarafından yüksek lisans tezi olarak yapılmış olduğu tespit edilmiş olmasına rağmen metne ulaşamadığı için metnin içeriği hakkında bilgi sahibi olunamamıştır. Çalışma için bk. Ahmet Çaldıran, Münâcât-ı Musa Aleyhi's-Selâm (Metin-Çeviri-Dizin), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1999.

¹³ Kütüphanelerde kayıtlı olan mensur Kıssa-i Mûsâ metinleri için bkz. Gökhan Ölker, Kıssa-i Musa 'Aleyhi's-selâm Ma'a Fir'avn Kavmihi Min Ehli'l-Küfr ve'z-Zalam, Palet Yayınları, Konya, 2013. s. 18; Hasan Sağlam, Kıssa-i Mûsâ (A. S.) (Söz Dizimi İncelemesi), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2019. s. 3.

Münâcât-ı Mûsâ, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Fatih Koleksiyonu 04513-002 (Sağlam, 2019: 3)

Münâcât-ı Mûsâ (AS), Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Yz. A 432/2.

Münâcât-ı Mûsâ Aleyhisselam, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, 42 Kon 278/5.

Zikredilen kütüphanelerin dışında dünya kütüphanelerinde kayıtlı olan Münâcât-ı Mûsâ (AS) metinlerine ait kayıtlar da şu şekildedir:

Münâcât-ı Mûsâ, Fransa Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Colbert, 4546/Regius, 1291, 3.

Münâcât-ı Mûsâ, Fransa Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Renaudot/Saint-Germain-des-Pres, 321.

Münâcât-ı Mûsâ (AS), Vatikan Türkçe Yazmaları Kütüphanesi, Barb. Orient. 52/5.

Münâcât-ı Mûsâ (AS), Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, 2542/8.

Münâcât-ı Mûsâ (AS), Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, R-621/1.

Münâcât-ı Mûsâ (AS), Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, R-5523.

Münâcât-ı Mûsâ (AS), Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, R-7396/1.

Münâcât-ı Mûsâ (AS), Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, R-7679/1.

Münâcât-ı Mûsâ (AS), Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, R-7948.

Münâcât-ı Mûsâ (AS), Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, R-6728/1.

Münâcât-ı Mûsâ (AS), Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, R-7742/2.

Münâcât-ı Mûsâ (AS), Dükahk Kütüphanesi Gotha Koleksiyonu Türkçe Yazmaları, arab. 1254, Seetzen Nr. 92/1.

Münâcât-ı Mûsâ (AS), Hidiv Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, 10207.

Münâcât-ı Mûsâ (AS), Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Tasavvufî Türkî 133.

b. Kissa-i Mûsâ (AS) metninin dili ve muhtevası üzerine

Kıssa-i Mûsâ metni, söz varlığı (dükeli, yarlıgamak, yavlak, sagu sağlamak vb. kelimeler), ses ve şekil özellikleri dikkate alındığında Eski Anadolu Türkçesi dil özelliklerini taşıyan bir metindir. Aynı zamanda metinde, müstensihthen kaynaklandığını düşündüğümüz imla ikilikleri söz konusudur. Örneğin, ki bağlacı bazen kim bazen ki olarak yazılmış, belirtme hali eki bazen [y] ünsüzüyle birlikte kullanılırken bazen hemze ile kullanılmıştır. Kelime sonlarındaki hemzeler ise bazı yerlerde kullanılmamıştır. "Ĥatâ" kelimesinde olduğu gibi. "Ĥalk, ĥatır," kelimesi metnin çoğu yerinde "ĥ" harfi ile yazılmıştır. Çeviri yazıda doğru şekli olan "Ĥalk, ĥatır" biçiminde yazım tercih edilmiştir.

Metinde diyalog üslubu kullanılmış bunun için de tekrarlara sıkça yer verilmiş, kısa cümleler ve anlaşılır ifadelerle birlikte okuyanın anlayabileceği sade nesir üslubu tercih edilmiştir. Metinde seslenme edatları ve ifadeleri (yâ İlahî, yâ Mûsâ gibi) sürekli tekrar edilmiştir. Bunun yanı sıra Arapça ayet ve dualara da yeri geldikçe yer verilmiştir. Metinde okuyanı eğitmeyi, doğru yola sevk etmeyi amaçlayan didaktik yön ağır basmaktadır.

"Kıssa-i Mûsâ" metni, muhtevası açısından incelendiğinde Musa kıssasının içerisinde bir bölüm olan Hz. Musa'nın Tûr Dağı'nda Allah ile konuşması ve Tevrat'ın indirilmesi hadisesinin metinde ayrıntılı bir şekilde işlendiği görülmektedir. Tûr Dağı, Musa Aleyhisselam'ın Allah ile konuştuğu ve Hakk'ın tecellisine mazhar olduğu yerdir. Envârul-Âşıkîn'de Hz. Musa'nın Tûr-ı Sînâ'ya kardeşi Harun'u yerine halife koyarak çıkması olayı şu şekilde ifadelendirilir: Şimdi bu işâretdür ki Mûsâ, Hak Te'âlâ ile mülâkât oldı telâkkî-i rûhânî ile. Andan sonra kelâm bedenine intikâl itdi. Ve nakildür ki Mûsâ münâcât itmek için Tûr tagına çıkdı. Karındaşı Hârûn'ı yirine halife kodı (Uğur, 2019: 326). Hz. Musa'nın münâcât etmek için Tûr Dağı'na çıkması ifadesi dikkate alındığında Musa kıssasında bu konuyu işleyen bölümlere Münâcât-ı Mûsâ başlığı verilmesinin konu ile paralel olacak bir şekilde gerçekleştiği görülmektedir. Edebiyat terimi olarak Allah'a yalvarma, yakarma, niyazda bulunma ve dua etme amacıyla kaleme alınan manzumeler şeklinde tanımlanan münâcâtlar, klasik edebiyatta sadece manzum olarak değil mensur olarak da kaleme alınmıştır. Mensur münâcâtların en güzel örneği XV. yüzyılda Sinan Paşa tarafından kaleme alınan "Tazarru'-nâme" adlı eserdir. Agah Sırrı Levend, dinî edebiyatımızın başlıca ürünleri içerisinde münâcâtları işlerken klasik edebiyatta "münâcât-nâme" ve "tazarru'-nâme" adlarını taşıyan mensur eserlere dikkat çekmiştir. "Bunların arasında en önemlisi XV. yüzyıl yazarlarından Maazoğlu Yahya'nın Münacat-name'siyle, Sinan Paşa (Ö. H. 891=M. 1486)'nın Tazarru'-name'si ve Ali Şir Nevaî (Ö. H. 907=M. 1051)'in Münacat-name'sidir (2016: 401)." Canım, münâcâtlar için şu ifadeleri zikretmektedir: "Münâcâtlarda yer alan duygular belirgin ve müşterek olmasına rağmen şairlerin mizac, meşrep ve tahsil durumlarından kaynaklanan çeşitlilik de göze çarpar. Ayrıca münâcâtları dinî ve tasavvufî esaslara göre yazılanlar diye iki kısma ayırmak mümkündür. Dinî örneklere dönemin medrese kültürünün yansıdığı ve zaman zaman tefekkürün hikmete dönüştüğü, bazen bunların didaktik bir hâl aldığı görülür. Tekke-tasavvuf erbabının münâcâtalarında ise daha coşkulu bir ruh halinin sonsuzluğa kanat açışını sezme mümkündür (2012: 169)." Bu dikkatle "Kıssa-i Mûsâ" metnine bakıldığında metnin okuyanı eğitmek, okuyanlara bazı dinî hususları, edebî eserlerin etkileyiciliğinden de faydalanılarak öğretmek amacıyla kaleme alındığını ifade etmek yerinde olur. Kıssa-i Mûsâ metninde işlenen konular ve metnin özeti şu şekildedir:

Hz. Musa Allah'ın davetiyle Tûr Dağı'na çıkar. Burada başlangıçta Cebrail ve meleklerle karşılaşan Hz. Musa, Allah'ın kelamına mazhar olur. Âlemlerin yaratıcısı olduğunu dile getiren Allah Teâlâ ilk olarak kâinatı, geceyi-gündüzü, güneşi-ayı, bütün peğamberleri yaratma sebebi olarak Hz. Muhammed'i gösterir ve Hz. Musa'nın ona çok salavat getirmesini ister. Hz. Musa ise Hz. Muhammed'in üstünlüklerini sorar. Kendisinin mi Hz. Muhammed'in mi daha sevgili olduğunu öğrenmek ister. Allah, Hz. Musa'nın kelimullah olduğunu Hz. Muhammed'in ise habibullah olduğunu söyler ve O'na Musa'nın Tûr'da Muhammed'in arşta münâcât ettiğini ifade eder. Sonra Muhammed ümmetinin üstünlüklerini sıralar. Muhammed ümmetinin üstünlükleri; abdest, beş vakit namaz, Ramazan, zekat, hac, aşure, riyaz-ı cennet, mescid yapmak olarak sıralanır. Metnin giriş bölümü ve münâcâtın başlangıcı olan bu bölümde Hz. Muhammed ve onun ümmetinin faziletleri, ona ve onun getirdiklerine iman etmenin gerekliliği, ona iman etmeyenlerin durumu, Hz. Muhammed'in şefaatchiliği, cennet kapılarının Hz. Muhammed ümetiyle açılacağı ayrıntılı bir şekilde anlatılır ve akabinde Hz. Muhammed ümmetinin ibadetleri ve sevaplarına değinilir. Beş vakit namaz, Ramazan orucu, Kadir gecesini, eyyamü'l-beyz orucu ve bu ibadetlerin faziletleri tek tek açıklanır. Halkların en üstünü ve yaramazı hakkında da bilgi verilir.

Halkların en üstünü Allah'ı hiçbir vakit unutmayan ve günahları için tövbe eden; halkların en yaramazı da aşikârda ibadet edip gizlice günah işleyenler olarak tanıtılır. Daha sonra Hz. Musa'ya hangi hasletleri taşıması gerektiğine dair uyarılarda bulunulur ve bunları yapacakların dünya ve ahirette kazançlarına değinilir. Bu hasletlerle beraber cehennem tasviri yapılarak yapılan uyarılara, insanların uymaları istenir. Bu hasletler şunlardır:

1. Yoksullara müşfik davranma ve onlardan yardımı esirgememe
2. Dullara şefkatli olma
3. Miskinleri esirgeme
4. Verilen nimetlere şükretme
5. Cömert olma
6. Zenginlere ve fakirlere eşit davranma
7. Gıybet ve koğuculuk yapmama, ayıbı olanın ayıbını örtme
8. Kendi nefsi için istediğini başkaları için de isteme
9. İyilikte de kötülükte de sözü bir olma
10. Nerede olursa olsun ilmi arama ve ilimle amel etme, âlimlerin meclisinde bulunma ve onlarla sohbet etme
11. Öfkesine yenik düşmeme, fırsatı olduğunda suçluyu affetme, başkalarının yaptıklarına karşı sabır ve tahammül gösterme, kimseyi incitici laflar etmeme, eli altında çalışanlara hoşgörülü davranma, gazaptan uzak durma
12. Şükür ve kanaat sahibi olma, elindekini başkalarıyla paylaşma, kapısına geleni boş çevirmeme
13. Helal kazanma ve bir mümin kardeşinin hacetini gidermesine yardımcı olma, başkalarının malına tamah etmeme, faizden uzak durma
14. Allah'tan korkmayı ve Allah'tan utanmayı bilme
15. Kötüye karşı iyi olmayı, yapılan kötülüğe karşı iyilik yapmayı bilme
16. Allah'a her daim kulluk etme ve şirkten uzak durma, her an Allah'ı zikretme, Allah'ın farzlarını yerine getirme, zekât verme, Allah rızası için sadaka verme
17. Başkalarından methüsenâ ummama
18. Gösteriş için ibadet yapmama, ibadeti gizli yapma
19. Anneye, babaya saygı gösterme ve onlara itaat etme

19. Sözünde durma ve emanete hıyanetlik etmeme, yalan yere yemin etmeme, yalan söylememe

20. Misafire hürmet gösterme

21. Ölümü her an anma ve onu akıldan çıkarmama ve nefsinin arzularından uzak durma

22. Başına gelen felaketlere rıza gösterme, onlardan şikâyetçi olmama

23. Dünya varlığından vaz geçip yoksulluğu tercih etme, dünyayı hor görme

Allah'ın kulunda bulunması gereken hasletleri anlatmasından sonra sıra Musa'ya gelir ve Musa Allah'ın nerede bulunduğuna, evreni yaratışına, meleklerle, ezel ve ebede dair bilgi almak için sorular sorar ve gerekli cevapları alır. Metnin sonunda evrenin yaratılışına ve Allah'ın ezeli ve ebedî oluşuna dair ayrıntılı bilgiler verilir. Hz. Musa'ya Hak katında yapılması iyi olan hasletler, kaçınılması gereken davranışlar bildirilir ve Musa ile vedalaşılır. İçerik olarak değerlendirildiğinde bir münâcât-nâme olarak değerlendirebileceğimiz bu metin hem Hz. Musa'nın Allah'a yakarışını konu almakta hem de metinde bir müminin taşınması gereken hasletler net ve didaktik bir üslupla dile getirilmektedir.

Sonuç

1. Kur'an kıssaları, klasik Türk edebiyatının temel kaynaklarından birisidir. Kur'an kıssalarının büyük bir çoğunluğunu oluşturan peygamber kıssaları da manzum ve mensur pek çok eserin kaynağı olmuş, bu kıssalar hem manzum metinlerin içerisinde bir telmih ve teşbih unsuru olarak metnin anlam dünyasını zenginleştirmiş hem de müstakil eserlere konu olmuştur. Kur'an'da en çok zikredilen Hz. Musa kıssası da bunlardan birisidir. Özellikle Tûr Dağı'nda yaşadıkları ve Allah'ın tecellisine mazhar olması, asasının yılanı dönüşmesi, Firavun ile mücadelesi, Firavun ve askerlerinin denizde boğularak helak olması, Hızır olarak isimlendirilen bilge kul ile yaşadıkları, yed-i beyza mucizesi ile edebi metinlerin içerisinde sıkça kullanılmıştır. Kısas-ı enbiyalarda, dinî-tasavvufî, didaktik metinlerin içerisinde veya müstakil manzum ve mensur metin olarak klasik edebiyatta sıkça kullanılan Hz. Musa kıssasının, bazen Hz. Musa'nın doğumundan vefatına kadar yaşadıklarının tümü bazen de bir bölümü bu metinlere kaynaklık etmiştir.

2. Kıssa-i Mûsâ metinleri üzerine yapılmış çalışmalar incelendiğinde ve kütüphanelerde yapılan taramalar dikkate alındığında Kıssa-i Mûsâ metinlerinin;

a. Kısas-ı enbiyalara da konu olan Hz. Musa'nın doğumundan vefatına kadar yaşadıklarını konu alan anlatılar

b. Kıssanın içerisinde yer alan Hz. Musa'nın Tûr Dağı'nda Allah ile konuşmasını konu alan münâcât-ı Mûsâ olarak da isimlendirilen anlatılar

c. Hz. Musa'nın Firavun'la mücadelesini konu alan anlatılar

d. Hz. Musa ve Hızır konusunu ele alan anlatılar

şeklinde maddelendirilerek değerlendirilmesi yerinde olacaktır. Zira yapılan incelemeler neticesinde başlığı farklı olsa da içeriği aynı olan kıssa-i Mûsâ metinleri karşımıza çıkmaktadır. Bu da bu metinlerin

tarih boyunca çokça beğenilmiş ve halkın zihninde yer edinmiş olduğu ve bu doğrultuda çeşitli eserlerin içerisinde veya müstakil olarak sık sık tekrar edildiği gerçeğini bizlere göstermektedir.

3. Kissaların önemli bir özelliği peygamberlerin hayatı vasıtasıyla okuyucuyu bilgilendirmek, okuyucunun okudukları vasıtasıyla kendisini değerlendirmesine vasıta olmaktır. Kissa-i Mûsâ metni içerik olarak değerlendirildiğinde müminlerin yapıp yapmaması gerekenler hususunda net bilgiler içeren bir metin olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki karşılıklı konuşma şeklinde ilerleyen metinde Allah'ın kullarında bulunmasını istediği ve istemediği iyi ve kötü özellikler sıralanmış, insanın bu anlatılanlardan kendisine ders çıkarmasına yönelik bir üslup takip edilmiştir.

4. Çalışmada Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, 05 Ba 509/4 numarayla kayıtlı Kissa-i Mûsâ (AS) metni temel alınmış, metnin transkripsiyonlu metni verilmiştir. Metin dinî içerikli bir mecmuanın içerisinde yer almaktadır. Özellikle kütüphanelerdeki münâcât-ı Mûsâ metinleri tarandığında ve elde edilebilen nüshalar gözden geçirildiğinde içerik ve dil özellikleri bakımından bu metinlerin birbirine benzediği tespit edilmiş; fakat metinlerin çoğunun baştan veya sondan eksik olduğu, elimizdeki metnin ise muhtasar bir nüsha olduğu belirlenmiştir. Bu da metnin içeriği hakkında genel bir bilgi edinebilmemiz açısından önemli bir unsur olmuştur.

KISSA-İ MÛSÂ METNİ

[146b] Bismillahirrahmānirrahīm

Ka'bü'l-ahbâr rađiyallāhu 'anhu rivāyet ider Mûsâ Peygamber'den ('AM). Kaçan kim Tañrı Te'âlâ Mûsâ peygambere emr eyledi kim yâ Mûsâ Tûr Tağı'na çık. Mûsâ dağı Tañrı emriyle Tûr Tağı'na çıktı. Cebrâ'îl 'Aleyhisselâm ferişteyle karşı geldi. Tûr Tağı'nda ne kadar cân-vârlar var ise dükelinin sürdiler. Çün Mûsâ 'Aleyhisselâm anı gördi bildi kim Hağ Te'âlâ anuñla söylemek diler. Mûsâ'nun dağı başında bir kara dülbendi ve 'abadan cübbesi ve 'abadan serāvili ve keçeden bürgi ve elinde 'asası var idi. Tûr Tağı'nun üstünde ol kadar ferişte inmişdi kim yeryüzünde ne kim var ise dükeli örtülmişdi. Andan Cebrâ'îl 'Aleyhisselâm Mûsâ'ya eyitdi kim yâ Mûsâ dülbendün etegün ile yüzün ve alnuñ ört. Mûsâ dağı dülbendi etegiyle yüzün ve alnın ör-[147a]-tdi. Şöyle kim iki gözünden gayri nesnesi görünmezdi. Tâ kim Tañrı Tebâreke ve Te'âlâ'nun kelâm-ı nûrından göyünmeyeydi. Andan Mûsâ peygamber ('AM) Hağ Te'âlâ kelâmına yavlağ urdu. İşitdi kim Hağ Tebâreke ve Te'âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ ben ol Tañrı'yam kim cemî'-i 'âlemleri yaratdum. Benden artuğ Tañrı yok. İmdi yâ Mûsâ sen dağı baña kulluğ eylegil ve benüm emrüm dutğıl. Mûsâ dağı eyitdi: Belî yâ Rab sen ol Tañrı'sın kim senden artuğ Tañrı yok ve dükeli mañlukâta sen rızq virürsin ve ben dağı senün kuluñum. Senden gayri kimsem yok. Hağ Tebâreke ve Te'âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ eger kullarumdan beni yâd ider ve baña yüz dutar kişiler olmayaydı kullarumdan kendözümü irâq dutaydım. Yâ Mûsâ, eger kullarumda "Lâ-ilâhe illa'llâh" dir kişiler olmayaydı gökden yire bir katre yağmur endürmeyeydüm ve yerde bir yabrağ bitürmeyeydüm. Yâ Mûsâ eger kullarum olmayaydı tamuduñ kaynar şu-[147b]-ların dünyâya seyl gibi akıdaydım. Eger kullarumda baña hamd idüb ve beni birgici kullarım olmayaydı halklaruma göz açub yumınca mühlet virmeyeydüm. Yâ Mûsâ, benüm hoşnüdluğum ve baña dağı yakın olmağa diler misin? Hattâ sözüñ dilüne ne deñlü yakın ise sen dağı baña ol deñlü yakın ol. Mûsâ eyitdi: Belî yâ Rab benüm dağı dilegüm oldur. Hağ Te'âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ, Muhammed üzerine çok şalavât getir kaçan kim Mûsâ Muhammed adın işitdi Tivrî'ti elinden bıraktı. Tivrî toğuz levh idi. Üç levh göge uçdı, altı yerde kaldı. Muhammed gayretinden Hağ Te'âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ, saña ne virdümse al bunâ dağı şükr eyle. Mûsâ elin şundi alt[1] levh yirden götürdi. Andan Mûsâ ('AM) Hağ Te'âlâ'ya eyitdi: Yâ İlâhî, Muhammed ki bir kişi saña yakın olmaz illâ Muhammed'e şalavât getürmekle yakın olur. Hağ Te'âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ Muhammed ol kişidür ki [148a] eger Muhammed olmayaydı yerler ü gökler olmayaydı. Ay ve güneş ve gece[y]i ve gündüzi yaratmayaydum ve dağı muğarreb ferişteyle ve mürsel peygamberleri ve seni dağı yaratmayaydum ve dağı yâ Mûsâ eger Muhammed'ün peygamberliğine ikrâr eylemzsañ ve dağı aña şalavât getürmezseñ seni oda yaqaram eger İbrâhim Halîl olacağ olursañ dağı. Andan Mûsâ eyitdi: Yâ ilâhî, Muhammed'e ikrâr getürdüm ve tanuğluk

virdüm ki Muḥammed ḥaḳ peygâmberdür dükeli ḥalkdan efdaldur ve daḫı Mūsâ Muḥammed'e çok şalavât getürdi. Andan Mūsâ eyitdi: İlähî senün ḳatunda ben mi sevgülüyem yoḫsa Muḥammed mi? Ḥaḳ Te'âlâ eyitdi: Yâ Mūsâ, sen kelimümsin, Muḥammed ḥabîbümdür. Ḥabîbüm kelîmden sevgülüdür ve daḫı yâ Mūsâ, sen benümle Tûr'da münâcât idersin Muḥammed benümle 'arş üzerinde münâcât ider. Mūsâ eyitdi: Yâ İlähî, senün ḳatunda Benî İsrâ'îl sevgülüdür ya Muḥammed ümmeti mi? [148b] Ḥaḳ Te'âlâ eyitdi: Yâ Mūsâ, Muḥammed ümmeti benüm ḳatında Benî İsrâ'îl'den sevgilidir. Mūsâ eyitdi: Muḥammed senün ḳatunda ne kerâmet ile ḥürmetlüdür. Ḥaḳ Te'âlâ eyitdi: On dürlü kerâmet ile. Mūsâ eyitdi: Ol kerâmetlerden nedür? Ḥaḳ Te'âlâ eyitdi: Yâ Mūsâ, ? evvel kerâmetle ikinci âbdest kerâmet ile üçüncü beş vaḳt namâz kerâmetiyledür. Dördüncü zekât kerâmetiyle beşinci Ramazân kerâmetiyle altıncı ḥac kerâmetiyle yedinci 'aşûre kerâmetiyle toḳuzuncu riyâz-ı cennet kerâmetiyle onuncu mescid yapmaḳ kerâmetiyle. Mūsâ eyitdi: Yâ İlähî, riyâz-ı cennet ne nesnedür? Ḥaḳ Te'âlâ eyitdi: Yâ Mūsâ, riyâz-ı cennet meclis-i 'ilmdür. Ya' nî uçmaḳ baḡçeleri dimek, olur. Mūsâ eyitdi: İlähî, ol 'ilm meclisinde ne zikir iderler ve benüm 'azâbımdan ḥışmımdan ḳullarımı ḳorḳudurlar. Girü ḳalan ḥalk ol 'ilm içinde otururlar ol 'âlimlerün va'iz naşîḥatin diñlerler ve daḫı yâ Mūsâ, anlar ol 'ilim meclisinden turub gittikleri [149a] vaḳtın cemî'-i günâhları yarlıganub giderler günâhları taḡlar gibi daḫı olursa daḫı. Yâ Mūsâ, sen Muḥammed'i sevgil. Nitekim kendü nefsiñi seversin ve anuñ ümmetine ḥaber deyilgil. Nitekim Benî İsrâ'îl için dilersin eger eyle itmezseñ dükeli 'amellerüñi hebâ'-i Maşûr eyleyem. Yâ Mūsâ, ḳıyâmet gününde dükeli ḥalk, nefsenî nefsenî diye; ammâ Muḥammed, ümmeti ümmeti diye. Yâ Mūsâ, İsrâ'îl'e eyitgil her kim Muḥammed'ün peygâmbertliğine inanmazsa ḫamu zebânîlerin ol kişinün üzerine musallaḫ eyleyem. Benüm ile ol kişi arasında bir ḥicâb eyleyem. Ḳıyâmet gününde ol kişi seni daḫı görmeye ve ḥiçbir peygâmbere ol kişiye şefâ'at itmeye. Yâ Mūsâ, Benî İsrâ'îl'e eyit her kim ki Muḥammed'e imân getürse ve anuñ peygâmbertliğimi taşdıḳ itse ve ümmetine ḥayr şansa baña vâcibdür kim ben ol kişiyi yarlıgayam ve ol benüm ḳatında dükeli ḥalkdan ḥürmetlü ola ve sevgilü ola. Yâ Mūsâ, her [149b] Muḥammed kitâbınuñ kelâmına bir ḥarfine inanmasa ben ol kişi[yi] ḳıyâmet gününde oda yaḳaram. Yâ Mūsâ, Benî İsrâ'îl'e eyit kim her kim baña inana ve Muḥammed'e inana ve ḥayrı şerri benden bile ben ol kişiye ḫamu odından berü yazam ve 'azâbımdan emîn ḳılam. Yâ Mūsâ, Benî İsrâ'îl'e eyitgil her kim Muḥammed'ün şerî'atine inana ve anuñ sünnetin duta ol ḳula ölüm ḳatılıḡı olmaya ve ol kişinün cânı enbiyâlar cânı gibi ola ve ol kişinün sini ḳıyâmet gününde uçmaḳ baḡçelerinden bir baḡçe ola. Ol kişi Münkir ve Nekîr suvâlinde emîn ola ve ḳabr 'azâbından emîn ola. Yâ Mūsâ, Muḥammed nürüdür. İmân getürenlere şefî'dür. Günâhlar ne ḳıyâmet gününde ve daḫı anuñ ümmeti dünyâ ümmetlerinün âḫiridir. Yâ Mūsâ, uçmaḳ peygâmbertlere ḥarâmdur tâ Muḥammed ümmetiyle girmeyince. Yâ Mūsâ, İbrâḫîm oḡlı İsmâ'il'den ḳaça ve sen ve sen ḳarındaşuñ Ḥârûn'dan ḳaçasın; ammâ Muḥammed, ümmetinden ḳaçmaya anlara şefâ'at ide. Anları ḫamu odından ḳurtara. Yâ Mūsâ, Muḥammed ümmetinin bir 'ameline [150a] on şevâb virem ve yetmiş günâhlarına bir cezâ idem. Mūsâ eyitdi: Yâ İlähî, Muḥammed ümmetine dürlü tâ'at buyurduñ. Baña daḫı bildürgil. Tâ ki ben daḫı Benî İsrâ'îl'e buyuram, işleyeler. Ḥaḳ Te'âlâ eyitdi: Anlara iki rek'at erte namâzın buyuram. Her rek'atıyçün aḫşamdan şabâḫa deḡin tâ'at idene şevâb virülürse aña daḫı ol şevâb virem ve daḫı dört rek'at öyle namâzın buyurdum. Evvel rek'at için maḡfretüm ruzî kıldum. İkinci rek'at için ḥoşnûdluḡum ruzî kıldum. Üçüncü rek'at için ḳıyâmet gününde terâzûde şevâbı ağır ḳılam. Dördüncüde rek'at için uçmaḳ ḳapuların ol kişiye açam ḳanḡı ḳapudan dilerse girüb 'işü ebedî ḳıla ve daḫı dört rek'at ikindü namâzın buyurdum. Her rek'atıyçün bir yıl oruc dutmuş şevâb[1] virem ve daḫı yâ Mūsâ, gök ferîştehleri ol kişinün yarlıganmasın dilerler ve daḫı üç rek'at aḫşam namâzın buyurdum. Her rek'atıyçün yek yıllıḡ günâhların uyuyam ve daḫı dört rek'at yatsu namâzın buyurdum. [150b] Her rek'atıyçün Mescidü'l-ḥarâm içinde bir yıl oruc ve bir yıl 'ibâdet ḳılmış şevâb[1] virem. Yâ Mūsâ, Muḥammed ümmetine Ḳadir Gicesi'ni virdüm. Ramazân ayı içindedür. Ol gicede altı yüz biñ kez yüz biñ günâhlu ḳullarımı ḫamu odından âzâd iderem. Yâ Mūsâ, eger Muḥammed ümmeti Muḥarrem evvelinde on günün oruc dutsalar her gününe bir yıl oruc dutub ve bir ḳul azâd itmek şevâbın virem ve daḫı Muḥammed ümmetiden Ramazân ayın oruc dutalar uçmaḳ içinde ol nesneleri virdüm ki gözler gördüḡi yoḳ. Yâ Mūsâ, oruc dutanlaruñ aḡzı ḳokusı benüm ḳatında misk ü 'anber ḳokusından yigrekdür. Yâ Mūsâ, uçmaḡuñ bir ḳapusu vardur adı reyândur. Ol ḳapudan kimse girmez. İllâ oruc dutanlar girer ve daḫı yâ Mūsâ, ḳıyâmet gününde ol kişinün dîvânında çok istıḡfâr ola. Yâ Mūsâ eger Muḥammed ümmeti eyyâmü'l-beyz orucun dutsalar anlaruñ köşḳlerin uçmaḡ üzerinde ḳılam. Ḳıyâmet gününde yüzleri ayuñ on dört gicesi [gibi] rüşen ola. Mūsâ eyitdi: İlähî, eyyâmü'l-beyz günleri ben ḳuluna bildür. Ben daḫı Benî İsrâ'îl'e bildürem. Ḥaḳ Te'âlâ eyitdi: Her ayuñ on üçüncü on dördüncü ve on beşinci günü eyyâmü'l-beyz günleridir. Yâ Mūsâ, her kim dünle ḥalk

yatduğı tırub dün namâzın kılsa ve dağı benüm hoşnûdluğum mağfıretüm dilese ben ol kişiden utanuram kıyâmet gününde ‘azâb itmege. Eger ol kişinûn günâhı yirler ve gökler ağırınca olursa. Yâ Mûsâ, her kim nefsinı acıkdursa ve suşatsa benüm uçmağumdağı ni‘ metlerüm ve şerbetlerüm talebi için ben dağı ol kişiye hoşnûdluğum rûzî kılam ve belâlarumi ol kişinûn üzerinden şavam. Yâ Mûsâ, kağı kulum beni sevse ol baña âşî olmaz. Kağı kulum ki benden utana âdem oğlanınun katında işlemedüğü nesne[y]i benüm katumda dağı işlemez. Zîrâ her yerde beni hâzır görür, benden utanur. Yâ Mûsâ halkların yegregi anlardur ki beni unutmayalar ve günâhlarından ötürü tevbe [151b] kıllalar ve dağı yâ Mûsâ, halkların yaramazı anlardur ki âhıret ‘ameliyle dünyâ taleb ider. Halk ögünde baña tã‘at iderler ve halvetde ma‘şiyet işlerler. Yâ Mûsâ, öksüzlere müşfik ata gibi olğıl. Anlara müdâm şefkat eylegil. Tâ ben dağı saña şefkat eyleyem ve dağı yâ Mûsâ dullara şefkatlü er gibi olğıl. Ğarıblere sevgülü kardaş gibi ol, ben dağı anı severem. Yâ Mûsâ miskinleri esirgegil anlara yüz göstergil ki kıyâmet gününde günâhlular safunda koymayasın. Yâ Mûsâ yoğsullardan vergi dirîğ itme tâ ki ben dağı senden ni‘ meti dirîğ itmeyem. Yâ Mûsâ virdüğüm ni‘ metlere şükr eyle kim ziyâde kılam. Hem dünyâda ve hem âhıretde yâ Mûsâ sen kerîm ol. Tâ ben dağı saña keremler gösterem. Yâ Mûsâ, ol Müslümân ki bağıl ola, tamu içinde temeyyüz ide, cömerd kâfirler ‘azâbına. Yâ Mûsâ, benüm hulqum gibi hulq eylegil. Zîrâ her kim benüm hulqum gibi hulq eylese ben utanuram ol kişiye kıyâmet gününde ‘azâb itmege eger kâfir dağı olursa. [152a] Yâ Mûsâ, bâyaları nice ağırlarsan yoğsulları dağı eyle ağırla ve illâ ben didigüm gibi itmeyecek olursa cemi‘-i ‘amellerüni yuyam ve günâhlarını tağlar gibi eyleyem. Yâ Mûsâ, eger yoğsullar bâyaların şadağaların almayaldı yire emr ideydüm dükeli bâyaları yudaydı ve yoğsulları kıoyadı. Yâ Mûsâ, miskinlere dâyim şöbet eyle zîrâ kim rahmetüm miskinlerden göz açub yumuşca ırak olmaz. Andan Mûsâ (‘AM) ‘âdet idindi. Her bir ayda miskinleri tavâf iderdi. Eger hâcetleri var ise hâcetlerin revâ kılırdı, ac ise kıoyurdu. Andan Hağ Te‘âlî‘den nidâ geldi kim yâ Mûsâ senden hoşnûd oldum ve dükeli yarlığadum ve dağı yâ Mûsâ her kim miskinleri tavâf itse anların dağı cemi‘-i günâhların yarlığayam. Andan Mûsâ (‘AM) yigirmi kıaravaş aldı ki miskinlerün kaftanın ve göñleyin yumağâ ve anlara hıdmet itmege andan Te‘âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ, her nice kim sen idersin ‘ivâzın bulasın. Her ne kim istersen ala getüre- [152b] -sin. Mûsâ (‘AM) eyitdi: İlahî ‘arş altında bir kişi gördüm ağzından kâfir-i misk gibi râyihâlar kıokar. Ol kağı peygâberdür Hağ Te‘âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ, ol kişi şol kimsedür kim ‘ömri içinde kimsenün kıybetin söylemedi, kıoculuk itmedi. Ol sebebden ol kişi ol mertebe‘i buldı. Mûsâ, İlahî senün katında kağı kişi sevgülüdür? Hağ Te‘âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ, benüm katumda şol kimesne sevgülüdür ki kendü nefsi için ne şanursa kıayriye dağı eyle şana. Mûsâ (‘AM) eyitdi: İlahî senün katında kağı kulum ‘âlimdür? Hağ Te‘âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ, ol şü kimsedür ki kıurbete düşüb halkdan ‘ilim öğrenmege gide. Hağ Te‘âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ demürden carık eylegil ve tucdan ‘aşâ eyleyüb dağı ‘ilm isteyü varğıl. Tâ şol vakte degin caruğün eskiye ve ‘aşân uvana. Zîrâ yâ Mûsâ, ‘ilim ‘amelün kılavuzdur ve dağı yâ Mûsâ ‘ilimsiz ‘ammâl girüşiz ziyâyâ beñzer ve ‘amelsüz ‘ilim yemişsiz ağaca [153a] beñzer ve zekâtsuz ‘ilim ve ‘amel yağmursuz ra‘da beñzer ve dağı yâ Mûsâ harâm mâldan zekât kıirmek ve harâm mâl ile ‘ilim taşşil kımek şüna beñzer ki incüyi ve yâkıtı hınzîre veya kelb boynına aşmak gibidür ve helâl mâldan zekât kıirüb ve yalan söylemek ve kıybet ve kıoculuk kımek şü ki beñzer ki ol kıirdiği zekât kıinleler üzerine varub sacu sacmak gibidür. Zîrâ ol ululara ol şaçudan kıâyide yoğ aña dağı ol kıirdiği zekâtdan kıâyide yoğ. Mûsâ eyitdi: İlahî halkın düşmânı oldur kim halkın ardınca kıaybetin kıöyler ve halkı ve ‘ayb ola kendü işler. Mûsâ eyitdi: İlahî kıullarında kağı kulum gerçek kıöyler? Hağ Te‘âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ ol kulumdur ki hoşlukda ve nâ-hoşlukda kıözi bir ola. Mûsâ eyitdi: İlahî kıullarında kağı kulum cömerd ola? Hağ Te‘âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ ol miskinlerden ta‘âmin dirîğ kıtmeyen ta‘âmin müdâm miskinlere yedüre. Mûsâ (‘AM) eyitdi: Kıullarında [153 b] kağı kulum kıayırludur? Hağ Te‘âlâ eyitdi: Ol kişidür ki kıazab vaktinde yavaş ola ve kıayrı kişinün ve yoldaşınun cezâsına kıatlana. Mûsâ eyitdi: İlahî, kıullarında kağı kulum ‘âcizdür? Hağ Te‘âlâ eyitdi: Ol kişidür ki ‘amâlsuz uçmak iste ve du‘âsuz belâyı şavmak iste. Mûsâ eyitdi: İlahî, kıullarında kağı kulum bağıldür? Hağ Te‘âlâ eyitdi: Ol kişidür ki evinde nesne var iken dervîşi mağrûm kıöndere ve dağı mü‘min kıardaşlar göre selâm kıirmeye. Mûsâ eyitdi: İlahî kıullarından kağı kulum kıâyırludur? Hağ Te‘âlâ eyitdi: Ol kişidür ki bugünün kıutuna kıana‘at ide. Yarın için yoğdur kıyü kıuşşâ kıemeye. Mûsâ eyitdi: İlahî kıullarında kağı kulum şakîdür? Hağ Te‘âlâ eyitdi: Ol kişidür ki günâh işler ve günâhına tevbe kıılmaz. Mûsâ eyitdi: İlahî, [154a] halkların yegregi kimdür? Hağ Te‘âlâ eyitdi: O kişidür ki kıızğı helâlden ola ve bol ola ve mü‘min kıarındaşınun hâcetin kıitüre. Mûsâ ‘Aleyhisselâm eyitdi: İlahî kıullarında kağı kulum zâlimdür? Hağ Te‘âlâ eyitdi: Ol kişidür ki ne benden kıorka[r] ve ne utanur. Mûsâ eyitdi: kıullarında kağı kulum cömerddür? Hağ Te‘âlâ eyitdi: Dilenene kıire ve anı boş kıöndermeye ve kıâdir olduğı vaktin şücluyı ‘afv ide. Mûsâ eyitdi: İlahî

kullarında kaḡı kuluñ isrâfdur? Hâḡ Te'âlâ eyitdi: Ol kişidür ki yedügin ve içdügin bilmeye helâl midür veyâ harâm midür. Mûsâ eyitdi: İlahî, kaḡı kuluñ çirkindür? Hâḡ Te'âlâ eyitdi: Ol kişidür ki bir kişinüñ 'aybını halka faş ider ve 'ayb olanı kendü işler. Hâḡ Te'âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ, her ki saña zulm itse sen anı 'afv eyle ve her kim senden kesilse sen andan kesilme, aña yoldaş ol ve her kim seni maḡrûm eylese sen aña nesne vir. Yâ Mûsâ, baña daḡı dâ-[154b]-yim kulluḡ eylegil ve bana şirk getürme. Yâ Mûsâ, her kim baña tâ'at eylese ve halkdan medḡ ü şenâ umsa ya'nî halk anuñçün eyü kişidür desünler diyü ol kişi anları baña ortak eylemiş olur. Yâ Mûsâ, diler misin kim benim dostlarım ve feriştehlerüm seni seveler. Mûsâ eyitdi: Belî yâ Rab, benim daḡı dilegüm oldur. Hâḡ Te'âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ, sen daḡı beni kullaruma sevdür. Mûsâ eyitdi: İlahî, seni kullarun ki nice sevdürem? Hâḡ Te'âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ, benim ni' metlerümi cömerdliḡimi kularuma eyit, tâ ki anlar daḡı beni unutmayalar ve benden ḡayri kimseyi aḡmayalar ve baña eyü şanu şanalar. Yâ Mûsâ, diler misin ki saña kıyâmet gününde 'azâb itmeyem? Mûsâ eyitdi: Belî dilerem. Hâḡ Te'âlâ eyitdi: [Kıyâ¹⁴] Her gece yanacak ve duracak dâyim beni aḡ, hiçbir hâlde beni unutmayasın. Yâ Mûsâ, diler misin ki benim düşmanım ve senüñ düşmânüñ seni şabulamaya? Mûsâ eyitdi: Belî dilerem. Hâḡ Te'âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ, benim farîzâlaru-[155a]-mı dâyim edâ kı. Mûsâ eyitdi: İlahî, benim ve senüñ düşmânüñ kimlerdür? Hâḡ Tebâreke ve Te'âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ, benim ve senüñ düşmânüñ iblisü'l-la'îndür. Hâḡ Te'âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ, benim kaçan sen farîzâlarum edâ kılsañ iblisü'l-la'în gerü olur. Hâḡ Te'âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ, diler misin ki şusuzluḡından emin olasın? Eyitti: Belî dilerem. Hâḡ Tebâreke ve Te'âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ mü'minler için dâyim istiḡfâr eyle. Mûsâ eyitdi: İlahî, mü'minler için nice istiḡfâr ideyim? Hâḡ Tebâreke ve Te'âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ, her günde yigirmi beş kerre bu du'âyî okı. *Estaḡfirullâhü'l-'aliyyü'l-'azîmü'llezi lâ ilâhe illâ hüve'l-ḡayyü'l-kayyüm min külli zenbin ve etübu ileyh allâhümmeḡfirli velivâlideyye ve eḡhamhümâ kemâ rabbiyânî saḡîren ve'l-cemî'i'l-müslimîne ve'l-müslimâti ve'l-mü'minîne ve'l-mü'minâti'l-ḡayyâ'i minhüm ve'l-emvâti.* Yâ Mûsâ, kaḡı kişi kim bu istiḡfârî günde yigirmi beş kez dise ben ol kişiye yetmiş şiddik şevâbın virem ve daḡı Hâḡ Te'âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ, diler [155b] misin kim seni her hâlde unutmam? Eyitdi: Dilerem. Hâḡ Tebâreke ve Te'âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ benden uşanma. Yâ Mûsâ, diler misin kim halka muḡtâc olmayasın? Mûsâ eyitdi: Belî dilerem. Hâḡ Te'âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ, halkun mâlına tama' eyleme. Yâ Mûsâ, diler misin kim 'amelün riyâdan ḡalâş bulasın? Mûsâ eyitdi: Belî dilerem. Hâḡ Te'âlâ eyitdi: Halkdan medḡ ü şenâ umma. Yâ Mûsâ, diler misin kim kıyâmet günü terâzûda günâhuñ yengi gele? Eyitdi: Belî dilerem. Hâḡ Te'âlâ eyitdi: Bâya yoḡsula müdârâ eyle ve koñşularun incündiḡine şabr u taḡammül eyle. Yâ Mûsâ, diler misin kim kıyâmet günü 'arş gölgesinde olasın. Eyitdi: Belî dilerem. Hâḡ Te'âlâ eyitdi: Yetimleri miskinleri hoş dutḡıl. Yâ Mûsâ, diler misin kim kıyâmet[te] Muḡammed ḡavzından şerbet içesin. Eyitdi: Belî dilerem. Hâḡ Tebâreke ve Te'âlâ eyitdi: Hâḡâ ve günâḡ işleyene kîn dutmaḡıl. Yâ Mûsâ, diler misin ki kıyâmet günü feriştehler arasında rüsvây olmayasın. Eyitdi: Belî dilerem. Hâḡ Te'âlâ eyitdi: [156a] Yâ Mûsâ, feriştehlerün 'aybın açmaḡıl. Yâ Mûsâ, diler misin kim kıyâmet gününde bitüdiḡi saḡ elüne vireler? Eyitdi: Belî, dilerem. Hâḡ Te'âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ, elüñden geldikce mü'minlerün ḡacetin revâ kıḡıl. Yâ Mûsâ, diler misin kim rızḡuña bereket¹⁵ ve 'âfiyet virem? Eyitdi: Belî, dilerem. Hâḡ Te'âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ, âbdesti gökcek alḡıl namâzinçün. Yâ Mûsâ, diler misin kim dünyâda ve âḡirette saña yardım idem? Eyitdi: Belî, dilerem. Hâḡ Te'âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ, hiçbir kimsenün ḡaḡkında yavuz gelici itmegil. Ola ki kişi işidüb ḡâtırı kıla, melül ola. Yâ Mûsâ, diler misin kim ḡürîlere seni sevdürem ve uçmaḡı saña müştâḡ eyleyem? Eyitdi: Belî, dilerem. Hâḡ Te'âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ, aḡşam ile yatsu arasında altı rek'at namâz kıḡıl. Yâ Mûsâ, diler misin kim cemî'-i halkun yigregi olasın? Eyitdi: Belî, dilerem. Hâḡ Te'âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ, 'amelünü benimle senün arañda kı. İraḡ kimse bilmesü[n]. Yâ Mûsâ, diler misin kim kıyâmet gününde saña ḡisâbuñ uzun itmeyem? Eyitdi: [156b] Belî, dilerem. Hâḡ Te'âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ, koñşularun 'ayb[ını] açmaḡıl. Yâ Mûsâ, diler misin kim cemî'-i du'âlarun kıbül kılam? Eyitdi: Belî, diler[em]. Hâḡ Te'âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ, kıarnuña harâm nesne kıyama. Bir kişi ki kıarnına bir loḡma harâm kıyosa benim kıatumda kırḡ gün ol kişinün du'âsı kıbül olmaya. Yâ Mûsâ, diler misin ki benim ḡazabumdan ḡışmumdan emîn olasın? Eyitdi: Belî, dilerem. Hâḡ Te'âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ, elün altındaḡıları incitme ve anlara ḡazâb itme. Yâ Mûsâ, diler misin ki seni müdâm ḡayr ile zıkr idem. Eyitdi: Belî, dilerem. Hâḡ Te'âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ, 'âlimler meclisinde oturḡıl ve anlarun meclisinden ıraḡ olma. Yâ Mûsâ, gice ve gündüz benim ḡışmumdan emîn olmaḡıl, kıorḡadurḡıl. Mûsâ eyitdi: Senün ḡışmuñ nedür? Ben kıuluna bildür tâ ki ben daḡı andan şaḡınam ve anı bilem. Hâḡ

¹⁴ Kelimenin üstü çizilmiş.

¹⁵ Yz şeklinde yazılmıştır.

Te‘âlâ eyit- [157a]-di: Yâ Mûsâ, harâm nesne ile sevinmek. Yâ Mûsâ, diler misiñ ki hışmımdan ve la‘netümden emîn eyleyem ve senden hoşnûd olam? Eger beni günde yetmiş kez kaçıdursañ dañı eyitdi: Belî dilerem. Hağ Te‘âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ, ataña ve anaña mutî‘ ol, eger kâfir dañı olursa. Zîrâ cehennem odı kızarur ve yalıklenür. Müşrikler için ve dañı atasın ve anasın azarlayanlar ve ribâ ve ribâ yapanlar için ve dañı yâ Mûsâ, benüm rahmetüm ve mağfiretüm ve ‘afvüm atasın ve anasın sevindürenler içündür. Yâ Mûsâ, her kim atasın ve anasın kendüden hoşnûd eylese ben anı yarlıgaram. Eger ol kulum günde yetmiş kez baña ‘âşî olursa dañı. Yâ Mûsâ, benüm hışmum atasın ve anasından şikâyet idenleredür. Yâ Mûsâ, her kim atasın anasın âzârlaya benüm hışmum ve la‘netüm ol kişi üzerine vâcibdür ol kişi ‘âbid dañı olursa. Yâ Mûsâ, her kim atasın anasın kendüden hoşnûd eylese benüm [157b] rahmetüm ol kişinüñ üzerine vâcibdür, ol kişi günâhkâr dañı olursa. Mûsâ eyitdi: İlähî, sen yigrek bilürsin ben anı bilmezem. Hağ Te‘âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ, benüm hışmum ve gâzabum ol kişidür ki ‘ahdine durmaya ve emânete hıyânetlik ide. Yâ Mûsâ, kıyâmet gününde zebânîlere ol kişiyi yüzi üzerine sürüyüb tamuya bırağalar ve ağzına zağkûm koyalar. Gözinden ve kulağından çıka. Yâ Mûsâ, görseñ anları kim emânete hıyânetlik iderler ve kavline durmaz[lar] tamu içinde nice ‘azâb çekerler. Tamunuñ ağulu yılanları ve çıyanları gövdelerine ve dillerine nice şoşarlar. Dillerinden nice aşılurlar ve boyunları ve burunlarını nice çıkarurlar. Yâ Mûsâ, diler misin kim ol ‘azâblardan emîn olasin? Mûsâ eyitdi: İlähî, nice dilemeyem ki beñzüm şarardı ve gövdem ‘urber yüregüm ditredi ve dilüm dutuldu, gözlerüm görmez oldu ve kulağlarum işitmez oldu ve terlere garğ oldum bu ‘azâbları işidicek. [158a] Hağ Te‘âlâ eyitdi: İtdügün kavli bozmağıl ve emânete hıyânetlik itmegil tâ ki bu işitdügün ‘azâblardan emîn olasin, kurtulasın. Yâ Mûsâ, cehennem saña vaşf ideyim. Eger yedi gökleri ve yedi yerleri cehenneme bıraşsalar bir deñize bir yüzük bıraşmış gibi ola. Yâ Mûsâ, tamunuñ odları birbirinden gâyet ısıdur. Şöyle ki eger tamu odundan bir çekirdek miğdârı dünyâya düşe dünyâda ne kadar taş var ise yanub kömür olaydı. Yeryüzünde hiçbir cānvâr qalmayaydı. Yâ Mûsâ, eger tamu ehlinde bir kişi maşriğda koyalarđı mağrib halkı ol kişinüñ isinden yanaydı ve yeryüzünde hiçbir yaprak, ot bitmeseydi. Yâ Mûsâ, eger cehennemden bir kişi çıkarsalar dünyâ oduna bıraşsalar yetmiş yıl dünyâ odına yanub rahatlığından bir yanına dañı dönmeyeydi. Yâ Mûsâ, cehennemün yedi tabaçası var. Her bir tabaçasında yetmiş biñ dere vardur. Her bir derede yetmiş biñ köşk var her bir [158b] köşkte yetmiş biñ ev var her bir evde yetmiş biñ tábüt¹⁶ var. Her bir tábüda yetmiş biñ yılan ve çıyan var. Her bir yılanuñ uzunluğı elli yıllık yol miğdâridur ve dañı yâ Mûsâ, her bir çıyanuñ büyüklüğü Tūr¹⁷ Tağı gibidür. Yâ Mûsâ, eger çıyanlaruñ ve yılanlaruñ birisi bir kimse[yi] şoşsa acısı kıvrıla degin çıkmaya. Yâ Mûsâ, müşrikleri ve atasın ve anasın âzârlayanları ribâ yiyenleri ve ribâ işleyenleri ve zekât virmeyenleri ve şüci içenleri ve zinâ idenleri ve koculuk idenleri sağı şağanları ve diñleyenleri ve nâhağ yere kan idenleri ve bühtân idenleri ve emânete hıyânetlik idenleri ve ‘ahdine durmayanları ve hased idenleri ve kibr idenleri ve hâ[r]cı borc[ı] olub vermeyenleri ol tábütlara koyaram. Ol yılanları ve çıyanları üzerlerine havâle iderem. Tâ ol kişiler bileler ki benüm kitâblarum hağdur ve benüm peygâamberlerümüñ kavli hağdur. Yâ Mûsâ, eger dünyâda koculuk itmeyelerdi ve süci içmeyelerd-[159a]-i sağı şağmayalarđı ve ribâ yapmayalarđı her bir heftede üç kez yağmur yağduraydum. Her bir ayda bir kez ot bitüreydüm. Üç ayda bir kerre koyun kızulayaydı. Dükeli halk ‘azâbdan emîn olaydı. Gökden bereket kapusu açılardı. Yâ Mûsâ, eger kocuları göreydük kim ölüm eskilüğü nice çekerler ve şehâdet getürmekde diller nice dutulur. Yâ Mûsâ evvel tamuya giren kocular ola ve sağı şağanlar ola ve ribâ yiyenler ola ve dilleri tamu yılanlaruñ ağzı içinde ola. Yâ Mûsâ, dükeli feriştehler ve ol yılanlar ve sağı şağanlara ve diñleyenlere la‘net iderler. Yâ Mûsâ, koculuk itme ve diñleme tâ ki günâhda etlerüñle şerîk olmayasın. Yâ Mûsâ, ribâ yimekten şakın zîrâ benüm la‘netüm ribâ yiyenleredür ve yazanlara ve tanık olanlaradur. Yâ Mûsâ, benüm la‘netümden şakın! Zîrâ bir kişiye bir kez la‘net itsem ol kişinüñ ‘ömri olduğunca ‘ibâdet itse, oruc dutsa, şadağa virse dañı gökden inen kitâblaruñ küllisin [159b] okusa cemî‘-i ‘âlem şefî‘ olsa uçmak koqusı ol kişinüñ burnına ebedî girmeye ve rahmet bulmaya. Yâ Mûsâ, zekât virmedük mâldan yimegil ve zekât virmeyen kişiyle yiycek yimegil ve içmegil. Kim ol kişi uçmağün berekâtın yaqmışdur ve dañı yâ Mûsâ, benüm aduma yalan and içme. Zîrâ benüm aduma yalan and içse ben ol kişi[yi] oda yağaram. Yâ Mûsâ, iblîsden ve cühüdlardan gayri hiçbir nesneye la‘net itme. Zîrâ girü ve la‘net idene gelür. Yâ Mûsâ, cānâverlere la‘net itme kim ben anları şaklam ve anlara yardım iderem. Yâ Mûsâ, gâzab kıлма kim gâzab şeytāndur ve şeytān oddandur. Yâ Mûsâ, gâzab İmānı

¹⁶ Yz طابوت şeklinde geçmektedir.

¹⁷ Yz طائر şeklinde geçmektedir.

yuyar. Nitekim şabr bâli yuyar. Yâ Mûsâ, yalandan şakım kim aduñı şaliğlerle yazam. Eger şakınmazsañ aduñı şaliğlerden yuyam ve ehl-i nifâkdan yazam. Yâ Mûsâ, benden çorç. Zîrâ benden çorçmayanı sevmez ve rahmet itmez. Yâ Mûsâ, Benî İsrâ'île eyit [160a] benden çorçsunlar ve benüm çorçumdan gâfil olmasunlar. Zîrâ her kim gice yata ve erte çalka. Benüm çorçumdan emîn olayın. Ol kişiye bir nesne idem ki cemî' -i halk kıyâmet gününde ve dünyâda heybetinden gayret olalar. Yâ Mûsâ, her kim şadağa virse gizli ve âşikâr benü[m] hoşnûdluğum için ben ol kişi üzerine gice ve günden rahmet saçusın saçam. Yâ Mûsâ, her kim kâdir olduğu nesne[y]i 'afv itse ben ol kişiye günde yetmiş kez nazar eyleyem. Ol kişi[y]i tamu odı yakmaya. Yâ Mûsâ, bir ölüyi kim ki yusa ol kişinün günahların yuyam, arıdam ve her kim bir ölüye sini kazsa ben dağı ol kişiye uçmağda bir köşk yapam ve her kim bir ölüye kefen şarsa ben ol kişiye uçmağ hil' atlerinden hil' at geydürem ve her kim bir cenâze getüre ben ol kulu tamu odundan azâd eyleyem. Kıyâmet gününde anuñ boynunu od yakmaya. Kim ki bir ölü[y]i sinlesine indürse ol kişiyi cemî' -i günâhlarından arına, anadan toğmuş gibi ola. Her kim bir ölüñün üzerine toprak dökse kıyâmet gününde aña uçmağ ta'âmın yedürem ve her kim bir yalıncağı tonatsa ben aña uçmağda dîbâ geydürem. Yâ Mûsâ, konığı ağırtağlı eger kâfir dağı olursa. Yâ Mûsâ, kaçan eve konuk gelse rızgla bile gelür, kaçan gitse ev ıssınuñ günâhları bile gider. Yâ Mûsâ, bir kişinün evine benüm rahmetüm ve bereketüm konuklar ile gelür. Yâ Mûsâ, benüm konuğumu dağı senün konuğun gibi ağırta, 'izzet eyle. Mûsâ eyitdi: İlahî senün konuğun ve benüm konuğum kimdür? Hağ Te'âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ, senün konuğun oldur kim evüne getdün okuyasın ve benüm konuğum oldur kim okumadın kendü añulur. Yâ Mûsâ, bir kişi görseñ rızgunda berekât var, teninde şihat var, baña ta'at itmez, baña 'âşî olur bilgil ki ben ol kişiyi helâk idecegüm geldi. Yâ Mûsâ, [161a] bağıl olma ve yalancı olma ve mesâvî söyleme. Yâ Mûsâ, bağıllarla ve yalancılarla ve mesâvî söyleyenlerle şöhet eyleme. Yâ Mûsâ, işledüğün işlerde ivme kim ivmek şayfandır. Meger üç işde evmek gerek. Eve konuk gelecek ağırtağmağda, kız oğlan baliğ olduğdan sonra ere virmekde, üçüncü ölüyi defn etmekde, dördüncü ben saña buyurduğum nesnelere sen dağı halka bildür. Ben seni yığduğum nesnelere sen dağı halk[a] bildür. Yâ Mûsâ, ergen kişileri ever kim oğlancıkları olsun. Tâ kim kıyâmet gününde atasına anasına şefâ'atci ola. Yâ Mûsâ, öteğü olma ve öteğülerle şöhet eyleme. Yâ Mûsâ, her gün ölümi añmağdan hâlî olma ve yarağlan kim zîrâ melekül-mevt günde yetmiş kez halkun eceli defterine nazar ider. Hiçbir nesne bilmez ki eceli ne vağtin gelür. Yâ Mûsâ, nefsunü düşmân tut, ol vağit ki kendü eksük arzusun isteye. Yâ Mûsâ, kaçan kim emîn olsun benden çorç. Zîrâ yâ Mûsâ, benüm mağfretüm sebebi ta'atdur. [161b] Yâ Mûsâ, sen beni añ tâ ki ben dağı seni añam. Yâ Mûsâ, eger sen Hağ katında añarsañ ben dağı seni feriştehler katında añam. Yâ Mûsâ, eger sen benden halk katında şikâyet iderseñ ben dağı senden feriştehlerüm katında şikâ[yet] eyleyem. Mûsâ eyitdi: İlahî ben senden nice şikâyet ideyim ve kime şikâ[yet] idem? Hağ Tebareke ve Te'âlâ kaçan ki senün mâluña veya nefsunü bir muşibet yetişe halka cüz' ü niza' eyleseñ tahkik yâ Mûsâ benden şikâyet etmiş olursın. Yâ Mûsâ, eger mü'minlerün günâhlarını muşibet virmeğli ki yarlıgamağ dilesem ebedî atañ Âdem'i günâha mübtelâ itmeyeydüm ve Ya'küb'ün¹⁸ gözsüz itmeyeydüm ve Eyyüb'ün¹⁹ rence giriftâr itmeyeydüm. Mûsâ eyitdi: İlahî, Âdem'ün ve Ya'küb'ün ve Eyyüb'ün [günâhı] ne idi? Hağ Te'âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ, Âdem'ün günâhı ol idi ki benüm buyurduğum şıdı ve buğday yedi ve Ya'küb'ün günâhı ol idi ki bir gün deve boğazladı, yalnız yedi. Oğlıyla kızıyla koşularına virmedi. Anlar bây olduklarıyçün ve Eyyüb'ün [162a] günâhı ol idi ki bir gün koyun boğazladı, oğlıyla kızıyla yedi, halâyıka virmedi. Mûsâ eyitdi: İlahî, Âdem bigi dostuñ bir günâhdan ötüri yüz yıl ağlatduñ. Bizüm hâlümüz nice olur? Hağ Te'âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ, dostların günâhı dosta ağır gelür. Mûsâ eyitdi: İlahî, diler misün saña hağ nesne şoram? Hağ Te'âlâ eyitdi: Çorçmağlı. Mûsâ eyitdi: İlahî, çanda olursın? Hağ Te'âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ, berhiz-kâr kulumuñ gönli içinde oluram. Mûsâ eyitdi: Berhiz-kâr kuluñ kimdür? Hağ Te'âlâ eyitdi: Ol kişidür ki harâm çorçusından ağlaya ve helâlden dağı şakına. Mûsâ eyitdi: İlahî, yerün ve mekânun çandadır? Hağ Te'âlâ eyitdi: 'Arşdan dağı öte anda kim cihet yok, mekân yok ve 'arş dağı bilmez kim ben çanda oluram. Mûsâ eyitdi: İlahî, senün hazretünde kim olur? Hağ Te'âlâ eyitdi: Feriştehlerüm olur. Mûsâ eyitdi: İlahî, feriştehlerün ne çandadır? Hağ Te'âlâ eyitdi: On iki bölükdür. [162b] Oğlanları ve perî ve şeyâtin ve uçar kuşlar ve yürür geyikler ve ne çadar cânâverler ve hayvânlar ve çum çayır varsa on iki anlarçadır çokluğda. Mûsâ eyitdi: İlahî, senün çatunda mü'min kulun mı sevgilidür yoğsa ferişteleler? Hağ Te'âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ bir mü'min kularum ki şaliğ ola. Benüm çatumda ol kulum feriştehlerümünden sevgilidür. Mûsâ eyitdi: İlahî, yeri göği 'arş ve kürsi yaratmazdan öñden çanda idün? Hağ Te'âlâ

18

Yz şeklinde geçmektedir.

eyitdi: Yâ Mûsâ, berrâk incüyi ben ‘arşdan ve kürsiden daħı önden yaratmış idüm. Ol incünün büyüklüğü yüz biñ yıllık yol idi. Mûsâ eyitdi: İlähî, ol incü şimdi kâdadur? Hağ Te‘âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ, ol incüyle bir kelime söyleşdüm benüm korqumdan ditredi, eridi, su oldı. Andan soñra ‘izzet nazarıyla bir nazar itdüm, kaynadı düttün çıkdı ve mevc urdı, göbegünden yerleri yaratdum ve mevcinden tağları yaratdum ve qalanı ol şahrâ daşıdur ki Beytül-muqaddes/dedür. Kıyâmet [163a] günü ol daşdan yerin kıyâmet yaradısaram. Ol yerün üzerinde turub ‘adl idiserem. Zâlimlerden mazlûmlaruñ intikâmın alırsaram. Mûsâ eyitdi: İlähî, ol incüyi yaratmazdan evvel kânda idün? Hağ Te‘âlâ eyitdi: Kudretüm üzerinde idüm. Nitekim şimdi kudretüm ile kuşları hevâ üzerinde dutaram ve bulutları gökyüzünde dutaram. Kudretüm ile kudret ile dururum. Mûsâ eyitdi: İlähî kaçandan berü Tañrılık idersin? Hağ Te‘âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ, derin ‘ilmümden ve gizlü kudretümden su ‘âl idersin. Yâ Mûsâ, eger benüm rahmetüm gâzabumdan ziyâde olmayaydı seni oda yaqaydum. Mûsâ eyitdi: Yâ İlähî, niçün? Hağ Te‘âlâ eyitdi: Anuñçün kim sen benüm bidâyetümden ve nihâyetümden şorarsın. Ben ol Tañrı’yam kim benden öndin nesne yoğdı ve ben ebedü’l-âbâd Tañrı’yam. Benden soñra nesne qalacağ degüldür ve dükeli nesnenün evveli benem ve benüm evvelüm yoğdur ve dükelinün aħiri var, benüm aħirüm yoğ. Mûsâ [163b] eyitdi: İlähî dilerem ki sâbıq ‘ilmümden bilem ve sen şaburlu Tañrı’sın, uyumazsın yimezsın, içmezsın. Hağ Te‘âlâ eyitdi: Yâ Mûsâ, bu deñli ‘âlemi yaratmazdan öndin biñ şehir yaratdum. Her bir şehrüñ büyüklüğü bu dünyaca idi. Yâ Mûsâ, ol seksan biñ şehrüñ ħardal dânesiyle doldurdum. Andan bir yeşil kuş yaratdum. Ol kuşa eyütdüm ki bu şehrüñ içinde olan ħardal gördün mi? Dükeli senün rızğundur, tur yeñil, didüm ve kaçan bu ħardal dâneleri dükene, sen ol vaqtin öleceksın, didüm. Ol kuş daħı ol seksan biñ şehir tolusı günde bir dânesini yerdı. Âħir gördi ki ħardal eksilmege başladı yılda bir dâne yer oldı. Fi’l-cümle ol seksan biñ şehir tolusı ħardal yedi ve kaçan ki bir dâne ħardal qaldı, ağızına aldı ve ağladı eyvâh baña eyitdi ecelden, ölümünden ve daħı ol kuş eyitdi: İlähî, baña bunca uzun ‘ömr virdün ve çok rızğ virdün, imdi yâ Rabbî, ölüm acısın baña gegez eylegil kim ben bir dâne ħardal yedügümce [164a] saña yetmiş kez tesbîħ okımışam, didi. Andan soñra ol şehrüñ her birinde yetmiş biñ kişi yaratdum. Anlar âdem ve ferişteh degül idi. Bir dürlü ħalk idi ve her bir kişiyeye yetmiş biñ yıl ‘ömr virdüm. Her bir yılı, elli bu dünyâ yıllarınca idi. Andan ol yetmiş kişiden bir kişi baña ‘âşî oldı. Ben daħı ol bir kişinün günâhından ötürü ol yetmiş biñ şehri birbirine urdum ve dükeli ħalkımı helâk eyledüm. Mûsâ eyitdi. İlähî, ol bir kişinün günâhından ötürü yetmiş biñ şehri birbirine urduñ ve dükeli ħalkımı helâk eyledün. Ben kuluña bildür. Hağ Te‘âlâ eyitdi: Ol kişinün günâhı ol idi ki qavmine eyitdi: Ĥayır bendendür ve şer sendendür. Ve daħı altı yüz biñ yıldan soñra ħabîbüm Muħammed nürin yaratdum. Andan ol nür yidi biñ yıl benüm qarşumda baña ‘ibâdet eyledi, namâz kıldı. Andan soñra benüm nürümden bir avuç nür-ı Muħamed nürü üzre şaçdum ol nür baña secde kıldı. Ol secdeden ötürü erte namâzın vâcib kıldum. Andan ol nür [164b] girü qarşımdaya durdı, yidi biñ yıl baña ‘ibâdet eyledi. Andan ol nûra benüm nürümden ħil‘at geydürdüm. Ol nür daħı baña secde itdi. Ol secdeden ötürü öyle namâzın vâcib kıldum. Andan altı yüz biñ yıldan soñra ‘arşı yaratdum. Andan bir ferişteh yaratdum. Ol bir feriştehe buyurdum ki ‘arşı götüre. Nice kim ceħd itdi götüremedi. Andan bir ferişteh daħı yaratdum. Anlar daħı götüremedi. Andan dört ferişteh yaratdum anlar daħı nice kim ceħd itdiler götüremediler. Andan soñra bir qarınca yaratdum ol qarincanun büyüklüğü beş barmaq miğdârı idi. Andan qarıncaya buyurdum ki ‘arşı götüre. Andan ol qarınca daħı arşun altına girdi. Bir kez şıdğ ile *Bismillâhırrahmânırrahîm tevekkeltü ‘ale’l-lâh va‘teşamtü billâhi velâ ħavle velâ kuvvete illâ billâhi’l-‘aliyyi’l-‘azîm* diyicek ‘arşı götürdi. Andan Yâ Mûsâ, ben feriştehlerüme eyitdüm: Eger siz daħı beni ol qarınca zıkr itdüğü gibi zıkr itseñüz idi ol qarınca kuvveti [165a] gibi size daħı kuvvet vireydüm. Siz daħı ol qarınca gibi ‘arşı götüreydiñüz. Andan soñra ‘arş nürından kürsî yaratdum ve kürsî nürından güneşi yaratdum ve güneş nürünüñ altı bahşından ayı yaratdum. Yâ Mûsâ, ‘arş u kürsî ve ay ve güneş dükeli Muħammed nürünüñ on bahşınıñ bir bahşından yaratdum ve Muħammed nürin kendü nürümden yaratdum. Yâ Mûsâ, andan soñra uçmağı yaratdum gevherden ve la‘lden ve incüden ve yâkütünden ve mercândan ve altundan ve gümüşünden ve uçmaq içinde ol nesnelere yaratdum ki gözler gördüğü yoğ ve kulağlar işitdüğü yoğ ve âdem oğlanınun gönlünden ve ħayâlınden geçdüğü yoğ. Andan soñra şamuyı yaratdum kendü gâzabumdan ve qahrümden. Yâ Mûsâ, ‘âşîlerden ve zâlimlerden anuñla intikâm alub andan beriyyeleri yaratdum. Oddan andan on biñ âdem yaratdum. Atañuz Âdem’den evvel ol beriyyeler Âdem ile düşmân idi. Ol beriyyeler dükeli oldılar. Andan ol âdemler on biñ yıl yaşadı. On biñ yıldan soñra atañuz Âdem’i yaratdum. Yâ Mû-[165b]-sâ şayduğımı ve ħisâb itdüğümü kim ne vaqtin berü Tañrılık iderem ve ne vaqtin berü Tañrı’yam. Andan Mûsâ secdeye vardı uşşı gitdi. Yedi günden soñra başın kaldırdı, eyitdi: İlähî, tevbe kıldum ayruğ bunuñ gibi nesneden şormayam. Evet gayrî nesneden şoram. Mûsâ eyitdi: İlähî, qullarından

saña yakın kimdür? Haq Te'âlâ eyitti: Ol kişidir kim dükeli halkdan artuk 'ibâdet ve dükeli halkdan kendü nefsin eksük bile. Mûsâ eyitti: Ol kişünün 'alâmeti nedir? Haq Te'âlâ eyitti: Tâ'ati çok ide ve dağı korqa ki tã'ati kabül olmaya dağı harâm nesneden korqa ve helâlden dağı şaşına ve dağı tã'at[i] ve hayrin halkdan gizlü duta. Mûsâ eyitti: İlahî, ol kullarun birin baña göster. Haq Te'âlâ eyitti: Kaçan bir mü'min görseñ kim tevâzu'¹⁹ eyler ve az söyler ve karın aç dutar. Şöyle ki yemek yemegi elinden gelür ve dağı nefsi arzusun düşmen dutar. Nitekim yavuz günâhlardan şaşınur ve dağı halkı öger kendü nefsin horlar ve dağı açlar doyurur kendü [nefsin]²⁰ [166a] aç dutar ve dağı yalnızcağı donatdur ve kendüyi yalnızcağ dutar ol kulum baña dükeli halkdan yakundur. Mûsâ eyitti: İlahî, eger bu şıfatlu kişiye uğrasam bilmesem nice idem? Haq Te'âlâ eyitti: Kaçan bir mü'mini görseñ ki mü'minlerun günâhın, ma'siyetin, güşşalanur şöyle kim kendü günâhı için müslümânlarun hayrına sevine. Nitekim kendü hayrına sevinür bilgil kim ol kişi dükeli kullardan baña yakındur. Mûsâ eyitti: İlahî, ol kulları bulmayacağ olursam nice idem. Eyitti: Yâ Mûsâ, kaçan bir mü'min görseñ kim kaçıyana benüm için kaçır ve hoşnüd olsa benüm için hoşnüd olur ve dağı söylese benüm için söyler ve benüm için epsem olur bilgil kim ol kişi benüm dostumdur. Mûsâ eyitti: İlahî, kullarunda düşmânun kimdür? Haq Te'âlâ eyitti: Ol kişidir ki kaçısa kendü nefsin arzusu için epsem olur, söylese kendü nefsi arzusu için söyler benüm hoşnüdümün gözetmez ve kaçan mâlına, oğluna ve [166b] kızına muşîbet degse çok güşşalanur benüm kazâma boyun virmez ve ne kim kazâ gelürse Haq'dan geldi dimaz eger bir Müslümân ölse veya bir Müslümân'a muşîbet degse anuñçün hiç kayırmaz sevinür, yâ Mûsâ bilgil ki ol kişi benüm gâyet düşmenümdür. Mûsâ eyitti: İlahî, beni bir 'amele kulağuzla ki ol 'amel sebebiyle benden hoşnüd olsun. Haq Te'âlâ eyitti: Eger benüm hoşnüdümün isterseñ dünyâ bailyğından geçmek gereksin. Dünyâ 'izzetin düşmân dutmağ gereksin yoşsulluğı sevmek gereksin ve dünyâ horluğunu kabül itmek gereksin. Yâ Mûsâ, eger bu nesne[y]i kabül idecek olursañ dünyâ senün katuñda hor ola ve sen benüm katumda 'aziz olasın. Mûsâ eyitti: İlahî, dünyâ arzuların niçün yaratduñ? Haq Te'âlâ eyitti: Kullarum şınamağ için yaratdum. Zîrâ her kim dünyâ arzuların terk idüb âhîret arzularını ihtiyâr itse ol kulum benüm katumda 'izzetlüdür. Mûsâ eyitti: İlahî, senün katuñda kağı kişi mestürdür? Haq [167a] Te'âlâ eyitti: Ol kişidir kim az yiye, az söyleye. Mûsâ eyitti: İlahî, kağı kuluñ halkuñ yigregidür? Haq Te'âlâ eyitti: O kişidir kim halka fâyidesi doçuna. Mûsâ eyitti: İlahî, kağı kuluñ senden irakdur? Haq Te'âlâ eyitti: Ol kişidir kim 'izzeti mâlıyla ve kavmi ve hışımla ola. Mûsâ eyitti: İlahî, kağı kuluñ 'izzetlüdür? Haq Te'âlâ eyitti: Ol kulumdur ki nefsiyle düşmân ola benüm hoşnüdümün için. Mûsâ eyitti. Kağı kuluñ gönli nurludur ve şâfîdür? Haq Tebâreke ve Te'âlâ eyitti: Ol kişidir kim benüm heybetümden dâyim korqa. Mûsâ eyitti: İlahî, kağı kuluñ gönli katıdır? Haq Te'âlâ eyitti: Yalancılarun. Mûsâ eyitti: İlahî, benden hoşnüd olduñ mı? Haq Te'âlâ eyitti: Yâ Mûsâ, kaçan kim koñşularun senden hoşnüd olalar ben dağı ben dağı senden hoşnüd olam. Mûsâ eyitti: İlahî, baña bir nesne ögret kim andan baña fâyide ola. Haq Te'âlâ eyitti: Yâ Mûsâ, var ki kendün yemezden öñdin vereceğün yire gönder ve dağı [167b] elün emeginden yegil ve dünyâda az nesneye kanâ'at eylegil ve ne deñlü tamu odına katlanabilürseñ aña göre günâh işlegil ve dünyâda duracağün deñlü kazañıl berrâk yegil. Yâ Mûsâ, halkını esrige tâ ben seni esirgeyem. Yâ Mûsâ, gezeçlik eyle tâ ben dağı senünle gezeçlik eyleyem. Yâ Mûsâ, halkı hayr ile ağıl ve 'ayb ört. Tâ ben dağı senün 'aybuñ örtem. Yâ Mûsâ, oğlancıklara şefkatlü dâye bigi olğıl. Kendü oğluñ gibi hıdmet eylegil ve dünyâyı müsâfir gibi konub küçücek menzili bilgil ve muşîbetlere şabr itgil ve muşîbetden kimseye şikâyet eyleme ve dünyâ hoşluğundan sevinme. Yâ Mûsâ, müttakîlere tã'am yedürgil ve anlaruñla bile yegil. Her işde müttakîlere danışğıl ve anlara koñşu olğıl ve dağı fâcirler ve müfsidler şöhetinden kaçğıl ve anlaruñla koñşu olmağıl. Gönlüñ katı olmasun. Yâ Mûsâ, haq sözi toğru söyle eger kendü nefsüne ziyân dağı olursa. Zîrâ her yirde ve her işde benden [168a] gayri yardumcı yoçdur. Yâ Mûsâ, bu du'â'ı çok oçuğıl. "*Sübhanallâhi ve'l-hamdülillâhi velâ ilâhe illâllâhu vallâhu ekber velâ havle velâ kuvvete illâ billâh'il'aliyyi'l-'azîm sübhâne men ta'azzür bi'l-kudreti ve'l-bakâ ve kahra li'ibâdi bi'l-mevti ve'l-fenâ*" Yâ Mûsâ, bu du'â'ı günde bir kerre oçuğıl. "*Allâhümme bârik fi'l-mevti ve fîmâ ba'de'l-mevt'*" ve dağı yâ Mûsâ, bu du'â'ı dağı çok eyitgil: "*Lâ ilâhe illâllâhü'l-melikü'l-hakku'l-mübîn Muhammedün resülallâh şâdıkü'l-va'dü'l-emîn*" ve dağı yâ Mûsâ, saña buyurduğum nesnelere ve saña virdüğüm hiçbir peygâmbere virmedüm. Yâ Mûsâ, saña buyurduğum nesnelere işleme. Yarın kıyâmet güninde ol ucımdan utanmayasın. Yâ Mûsâ, benüm mekrümden emîn olma ve rahmetümden ümidün kesme. Yâ Mûsâ, sen benümle ol

¹⁹ YZ şeklinde geçmektedir.

²⁰ Kelime sayfa sonunda yer almasına rağmen 166a'nın başında yer almamaktadır.

ben daħı senüñle olam. Yâ Mûsâ, selâmum ve raħmetüm senüñ üzerüñe olsun ve daħı halkumuñ yigregi Muħammed özine olsun. Âmin yâ Rabbi'l-‘âlemin ve yâ ħayre'n-nâşırın ve'l-ħamdülillâhi [168b] rabbi'l-‘âlemin ve'l-‘âkıbeti lilmüttakîn velâ ‘udvâne illâ ‘ale'z-zâlimin ve şallallâhu ‘alâ seyyidinâ Muħammedin ve âlihi ve şaħbihi ecma‘în bi-raħmetike yâ erħame'r-râħimîn.

Bu kitâbı yazanuñ ismi Kaya

Cümle maħlûkuñ ħâki olmuşdur gedâ

Raħmet aña kim du‘â eyle aña

Daħı cümle akrabasına ü hem aña

Oқuyanı yazanı dinleyeni

Raħmetüñle yarlıgağıl yâ Ğanî

Bu faķırüñ ħaķķına kim ‘aşķ ile

Bir du‘â‘ı ħayr iderse şıdķ ile

Ĥaķ Te‘âlâ raħmet itsün anlara

Hem oқuyub müstemî‘ olanlara

Cümlenüñ ħaķķında söz bitdi hemîn raħmet itgil yâ İlâhe'l-‘âlemin.

Kaynakça

- Aşçı, D. U. (2012). *Mûsâ-nâme (İnceleme- Transkrişyonlu Metin-Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım)*, Palet Yayınları: Konya.
- Can, Ş. (2016). *Mesnevî Hikâyeleri*, Ötüken Neşriyat: İstanbul.
- Canım, R. (2012). *Divan Edebiyatında Türler*, Grafiker Yayınları: Ankara.
- Demir, Ş. (2003). *Mitoloji Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*, Beyan Yayınları: İstanbul.
- Devellioğlu, F. (1998). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları: Ankara.
- Gökcan Türkoğlan, M. (2010). "Klasik Türk Edebiyatında Kur'an Kıssalarını Konu Alan Mesneviler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Klasik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı*, Prof. Dr. Turgut Karabey Armağani, C. 3, S. 15, s. 64-92.
- Hazer, D. (2007). "Kur'ân-ı Kerim Kıssalarının Edebî Değeri Hz. İbrahim Kıssalarını Vaka-Zaman-Mekân-Şahıs Unsurları Açısından Bir Değerlendirme", *İslami İlimler Dergisi I. Kur'an Sempozyumu*, İslami İlimler Dergisi Yayınları: Çorum. s. 205-218.
- Karaçizmeli, M. (2018). "Kur'an'da Geçen Yusuf ve Musa Kıssalarının Benzer ve Farklı Yönleri", *Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kıssa-i Musa (A. S.), Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, Numara 509/4.
- Levend, A. S. (1998). *Türk Edebiyatı Tarihi I. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.
- Levend, A. S. (2016). "Dinî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, C. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
- Ölker, G. (2013). *Kıssa-i Mûsâ 'Aleyhi's-Selâm Ma'a Fir'avn Kavmihi Min Ehli'l-Küfr ve'z-Zalâm*, Palet Yayınları: Konya.

- Redhouse, S. J. (2011). *Turkish and English Lexicon New Edition*, Çağrı Yayınları: İstanbul.
- Sağlam, H. (2019). "Kıssa-i Mûsâ (A. S.) (Söz Dizimi İncelemesi)", Yüksek Lisans Tezi, *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*: İstanbul.
- Şengül, İ. (1994). "Kur'an Mesajını Ulaştırmada Kıssaların Önemi", *1. Kur'an Sempozyumu Teblięler-Müzakereler*, Bilgi Vakfı Yayınları: Ankara.
- Uçman A. (2019) *Müzekki'n-Nüfûs Eşrefoğlu Rûmî*. İnsan Yayınları, İstanbul: 2019.
- Uğur, A. (2019). "Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân Efendi ve Evâru'l-Âşıkîn Adlı Eseri (İnceleme-Metin)", *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, Doktora Tezi, İstanbul.
- Yılmaz E.; Demir N.; Küçük M. (2013). *Kısas-ı Enbiya*, Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.
- <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir> E. T: 13.01.2020.

Ekler:

146b/147a

147b/148a

